

Kalıcı Çözümler

Politika Notu – II

Yerel Entegrasyon

Kalıcı Çözümler Politika Notu II

Koordinatörler: Didem Danış & Deniz Sert

Yazar: Kristen Sarah Biehl & Ali Aliyev

Dizgi & Rapor Tasarımı: Ceren Demirel

Göç Araştırmaları Derneği (GAR)

Abbasağa Mahallesi, Üzengi Sok. No: 13 34022, Beşiktaş / İstanbul

<https://www.gocarastirmalaridernegi.org/tr/>

gar@gocarastirmalaridernegi.org

https://twitter.com/GAR_Dernek

<https://www.facebook.com/gar.dernek>

© Tüm hakları saklıdır. Kaynak gösterilmesi koşuluyla izin alınmaksızın çoğaltılabilir.

Ağustos, 2026

Bu proje, **Friedrich-Ebert-Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği** desteğiyle yürütülmektedir. Bu çalışmada ifade edilen görüşler tamamen yazara aittir; Göç Araştırmaları Derneği'nin (GAR) veya Friedrich-Ebert-Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği'nin görüşlerini yansıtmaz.

Bu yayına atıf yapmak için:

Kristen Biehl & Ali Aliyev, “Kalıcı Çözümler Politika Notu II,” GAR Politika Belgesi, İstanbul: GAR Yayınları, 2026.

İÇİNDEKİLER

Yönetici Özeti

1. Giriş

2. Küresel düzeyde kavramsal, hukuki ve politika çerçevesi

- 2.1. Yerel entegrasyon nedir?
- 2.2. Yerel entegrasyona yönelik yaklaşım tarihsel olarak nasıl değişmiştir?
- 2.3. Yerel entegrasyona yönelik yaklaşımlar bölgeden bölgeye nasıl farklılıklar göstermektedir?
- 2.4. Yerel entegrasyona neden direnç gösterilmektedir?
- 2.5. Yerel entegrasyon neden hâlâ anlamlı ve gerekli bir çözümdür?
- 2.6. Yerel entegrasyon nasıl daha etkili biçimde teşvik edilebilir ve uygulanabilir?

3. Türkiye’de kalıcı bir çözüm olarak yerel entegrasyon

- 3.1. Türkiye’de yerel entegrasyonun hukuki çerçevesi nedir?
- 3.2. Türkiye’de Suriyelilere yönelik yerel entegrasyon politikaları zaman içinde nasıl gelişmiştir?
- 3.3. Uluslararası toplum Türkiye’deki yerel entegrasyonu nasıl desteklemiştir?
- 3.4. Türkiye’de Suriyelilerin yerel entegrasyonu neden yeniden değerlendirilmelidir?
- 3.5. Türkiye’de Suriyelilerin yerel entegrasyonu nasıl güçlendirilebilir?

4. Kaynakça

Yönetici Özeti

Uluslararası mülteci koruma rejiminde uzun süreli yerinden edilme hallerine yönelik üç kalıcı çözüm (*durable solutions*) tanımlanmaktadır: Yeniden yerleştirme (*resettlement*), sığınma ülkesinde yerel entegrasyon (*local integration*) ve gönüllü geri dönüş (*voluntary repatriation*). Bu rapor, Göç Araştırmaları Derneği'nin (GAR) kalıcı çözümler serisinin ikinci notu olarak, yerel entegrasyonu önce küresel düzeyde kavramsal, hukuki ve politika çerçevesi kapsamında değerlendirmekte, ardından Türkiye'deki Suriyeliler örneği üzerinden incelemektedir.

Uluslararası çerçeve: kabul görmüş ama tanımı ve kapsamı belirsiz bir çözüm

Yerel entegrasyonun uluslararası mülteci hukukunda resmi bir tanımı bulunmamakla birlikte, hukuki, ekonomik ve sosyokültürel süreçleri kapsayan üç boyutlu bir anlayış geniş ölçüde benimsenmiştir. Ancak bu kavram üç temel ekseninde tartışmalıdır: Vatandaşlığın zorunlu bir sonuç mu yoksa anlamlı fakat opsiyonel bir aşama mı olduğu; ev sahibi devletin bu alandaki sorumluluğunun hukuki bir yükümlülük mü yoksa egemenlik yetkisine dayalı bir tercih mi olduğu; ve yerel entegrasyon hakkının hangi statüdeki kişileri kapsadığı.

Yerel entegrasyonun politikayla ilişkisi tarihsel olarak dalgalı bir seyir izlemiştir: 1960-70'lerde diğer kalıcı çözümlerle eşit görülen yerel entegrasyon, 1980'lerden itibaren gönüllü geri dönüşün öne çıkmasıyla arka planda kalmış, 2000'li yıllarda uzun süreli mültecilik sorununa yanıt olarak yeniden canlanmış, ancak 2010'lardan itibaren "yerel çözümler", "kendi kendine yeterlik" ve "dayanıklılık" gibi kalıcılık içermeyen kavramlara yerini bırakmıştır. Literatürde bu son eğilim, "kaçınma siyaseti" olarak nitelendirilmektedir. Bölgesel anlamda, Küresel Güney'deki ev sahibi devletler 1990'lardan bu yana giderek geçicilik odaklı politikalara yönelirken, Küresel Kuzey'de yerel entegrasyon iltica sistemine erişebilenler için baskın çözüm olmaya devam etmiş, fakat bu erişimin kendisi sistematik biçimde sınırlandırılmıştır.

Yerel entegrasyona direnç; külfet paylaşımı algısı, finansman kısıtlılıkları, güvenlik kaygıları, ekonomik rekabet, yabancı düşmanı söylemler ve geçicilik beklentisi gibi çok boyutlu etkenlerden beslenmektedir. Buna karşın literatür, diğer iki kalıcı çözümün (gönüllü geri dönüş ve yeniden yerleştirme) çoğu mülteci için erişilebilir olmaması, fiili entegrasyonun halihazırda toplumsal bir gerçeklik olması ve yerel entegrasyonun ev sahibi devlet ve toplulukların da yararına olabilmesi gerekçeleriyle, bu çözümün hâlâ anlamlı ve gerekli olduğunu savunmaktadır. Literatürde öne çıkan öneriler arasında öngörülebilir uluslararası finansman, yeniden yerleştirme programlarının eşzamanlı olarak genişletilmesi, yerel entegrasyonun istisnai değil olağan politikanın parçası haline gelmesi, kalkınma hedefleriyle ilişkilendirilmesi, yerel aktörlerin ve mültecilerin karar süreçlerine dahil edilmesi ve meselenin yeniden siyasallaştırılması yer almaktadır.

Türkiye bağlamı: fiili entegrasyon ve hukuki dışlanma

Türkiye'nin, imzacısı olduğu 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi'ndeki (BM/UN, 1951) coğrafi kısıtlama uygulamasını sürdürmesi, Avrupa dışından gelen kişilerin (Suriyeliler dahil) tam mülteci statüsü kazanamamasına yol açmaktadır. 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) kapsamındaki bütün koruma statüleri –şartlı mülteci, ikincil koruma, geçici koruma– kalıcı ikamet hakkını açıkça dışlamaktadır; dolayısıyla yerel entegrasyon Türk hukukunda tanımlı bir kalıcı çözüm yolu değildir. Buna karşın, YUKK'un 96. maddesi, “entegrasyon” yerine “uyum” kavramını bilinçli olarak benimsemiş, statüsüne bakılmaksızın bütün yasal ikamet sahiplerini kapsayan gönüllülük esaslı bir çerçeve kurmuştur. Hukuki uyum çerçeveleri ile yerel entegrasyonun yapısal olarak dışlanması arasındaki bu gerilim, devlet kurumları, uluslararası kuruluşlar ve sivil toplumun eğitim, sağlık ve işgücü piyasası alanlarında yürüttüğü fiili –ama hukuken tanınmayan– entegrasyon faaliyetlerine eşlik etmektedir.

Bu tezatlık, Türkiye'nin en kalabalık mülteci grubunu teşkil eden Suriyelilerin geçmişten günümüze uzanan deneyimlerinde de açıkça görülmektedir. 2011'den bugüne Suriyelilere yönelik politikalar dört evreden geçmiştir: Acil insani müdahale (2011-2013), ilk hukuki çerçevenin kurulması (2013-2016, YUKK ve Geçici Koruma Yönetmeliği), AB-Türkiye Mutabakatı sonrası fiili entegrasyonun genişlediği dönem (2016-2019) ve nihayet 2020 sonrası ekonomik kriz, toplumsal kutuplaşma ve 2023 seçimleriyle hızlanan geri dönüş odaklı daralma.

Uluslararası aktörler (Avrupa Birliği ve çeşitli Birleşmiş Milletler Kuruluşları) bu süreçte bağımsız bir entegrasyon gündemi değil, Türkiye'nin kendi çerçevesini tamamlayan bir destek rolü üstlenmiş; sosyoekonomik kapsayıcılığa katkı sağlamış ama hukuki süreklilik savunuculuğunda yetersiz kalmıştır. Diğer taraftan, Suriyeliler on yılı aşkın bir süre içinde –parçalı ve eşitsiz olsa da– topluma fiilen entegre olmuştur; bu zaman içinde biriken toplumsal gerçeklik ile süregelen hukuki belirsizlik, aşağıda ele alınan yeniden değerlendirme çağrısının zeminini oluşturmaktadır.

Rapor, Suriyelilerin yerel entegrasyonunun yeniden değerlendirilmesinin dört nedenle hem gerekli hem de acil olduğunu öne sürmektedir: Sürdürülebilir geri dönüş koşullarının büyük ölçüde mevcut olmaması; on yılı aşkın süredir devam eden ve parçalı da olsa Suriyeli mültecilerin somut fiili entegrasyonu; Suriyelilerin ekonomiye ve topluma sağladığı katkılar ve süregelen belirsizliğin maliyetlerinin özellikle kırılgan gruplar üzerinde yoğunlaşması.

Bu bağlamdan hareketle rapor, birbirini tamamlayan altı politika alanında eşzamanlı adım atılmasını önermektedir: (1) Yerel entegrasyon meselesinin kamuoyu ve politika tartışmalarının merkezine yeniden taşınması; (2) geçici korumanın ötesine geçerek güvenceli ikametın önünü açan hukuki bir statü çerçevesinin oluşturulması; (3) başta resmi istihdam, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim olmak üzere, sosyal haklara erişimin ve sosyoekonomik kapsayıcılığının derinleşmesi; (4) yerel aktörlere yetki ve kaynak sağlayan çok düzeyli bir yönetim modeli kurulması; (5) mültecilerin ve ev sahibi toplulukların politika tasarımına katılımının sağlanması; (6) uluslararası desteğin yalnızca hizmet sunmanın ötesine geçerek hukuki ve yönetim reformlarını da kapsaması.

1. Giriş

Uluslararası mülteci koruma rejiminde uzun süreli yerinden edilme hallerine yönelik üç kalıcı çözüm (*durable solutions*) tanımlanmaktadır: Gönüllü geri dönüş (*voluntary repatriation*), mültecilerin menşe ülkelerindeki koşulların güvenli, onurlu ve sürdürülebilir bir dönüşe elverişli hale gelmesinin ardından, özgür iradeleriyle ülkelerine dönmelerini ifade eder. Yeniden yerleştirme (*resettlement*), mültecinin ilk sığınma ülkesinden kendisini kabul etmeyi ve kalıcı koruma sağlamayı taahhüt eden üçüncü bir devlete transfer edilmesidir. Sığınma ülkesinde yerel entegrasyon (*local integration*) ise mültecilerin sığınma ülkesinde hukuki, ekonomik, toplumsal ve kültürel açıdan kalıcı bir yaşam kurmasını öngörür.

Bu rapor, GAR tarafından hazırlanan ve üç kalıcı çözümü ayrı ayrı ele alan rapor serisinin ikinci notu olup yerel entegrasyon çözümüne odaklanmaktadır. Raporun ilk bölümü, yerel entegrasyonun küresel düzeydeki kavramsal, hukuki ve politika çerçevesini ele almakta; ikinci bölümü ise Türkiye bağlamını değerlendirmektedir.

Bu noktada üç kavramsal tercihi baştan netleştirmek gerekmektedir. Birincisi, raporda “mülteci” terimi, yerinden edilmiş bütün kesimleri kapsayacak biçimde kullanılmıştır. Bu terim, herhangi bir hukuki statüyü işaret etmez, yalnızca analitik ve ampirik bir kapsayıcı kavram olarak tercih edilmiştir. İlerleyen bölümlerde ayrıntılı biçimde ele alınacağı üzere, “mülteci” teriminin gerek uluslararası mevzuatta gerek Türkiye mevzuatında kesimlere göre farklılaşan çeşitli hukuki tanımları bulunmaktadır.

İkincisi, Türkiye coğrafi konumu gereği çok sayıda ve çok çeşitli mülteci grubuna ev sahipliği yapmaktadır; ancak raporun Türkiye bölümü, ülkedeki en büyük mülteci grubu oluşturmaları nedeniyle Suriyeliler özelinde bir değerlendirme sunmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye’nin uluslararası koruma rejimi altındaki bütün kesimler için geçicilik halinin norm teşkil ettiği göz önünde bulundurulduğunda, raporda sunulan bulgu ve öneriler diğer mülteci gruplarının tamamı bakımından da anlamlıdır.

Üçüncüsü, raporda “yerel entegrasyon” kavramı, özgün İngilizce ifadeye sadık kalınarak kullanılmıştır; zira kalıcı çözümler uluslararası düzeyde ortak bir çerçeveye dayanmaktadır ve raporun bu ortak dille uyumlu kalması tercih edilmiştir.

Ancak raporun ikinci bölümünde ayrıntılı biçimde ele alınacağı üzere, Türkiye mevzuatında ve kamusal söylemde baskın olan kavram “uyum”dur. Türkiye’nin bu alanda kendine özgü bir terminoloji benimsemesinin nedenleri önemlidir; bu nedenle kavramların bir bağlamdan diğerine doğrudan taşınması ya da birbirinin yerine kullanılması isabetli bir yaklaşım değildir. Öte yandan, bu kavramsal farklılığın tartışılması meselenin özünden kopmaya yol açmamalıdır; zira her iki kavram da nihayetinde mültecilerin sığındıkları toplumlarda daha kalıcı ve kapsayıcı bir yaşam sürdürme imkânına kavuşmasıyla ilgilidir.

2. Küresel düzeyde kavramsal, hukuki ve politika çerçevesi

2.1. Yerel entegrasyon nedir?

Yerel entegrasyon kavramı, mülteciler bağlamında üç kalıcı çözümden biri olarak genel kabul görse de uluslararası mülteci hukukunda resmi bir tanımı bulunmamaktadır. Uluslararası mülteci koruma rejimi elli yılı aşkın bir süre önce oluşturulduğunda, bu kavram belli başlı mültecilik durumlarına yönelik potansiyel bir çözüm olarak kabul edilmişti, ancak o zamanlar farklı bir terminoloji kullanılıyordu.

1951 Cenevre Sözleşmesi'nin “Vatandaşlığa Alma (*Naturalization*)” başlıklı 34. maddesinde şu ifade yer almaktadır:

“Taraflar Devletler, mültecilerin asimilasyonunu^[1] ve vatandaşlığa kabulünü her türlü imkân ölçüsünde kolaylaştıracaklardır. Vatandaşlığa alma işlemlerini çabuklaştırmaya ve bu işlemlerin masraf ve resimlerini her türlü imkân ölçüsünde azaltmaya özel çaba göstereceklerdir.”

Yukarıda görüldüğü üzere, Sözleşme her ne kadar “asimilasyon” terimini kullanmış olsa da günümüzde bu hükmün esasen mültecilerin kendi kültürlerinden vazgeçmelerini veya ev sahibi toplumdan ayırt edilemez hale gelmelerini zorunlu kılmayı amaçlamadığı genel olarak kabul edilmektedir (Crisp, 2004; Fielden, 2008). Terimin tarihsel kullanımı da bunun daha ziyade ev sahibi ülkeye dahil olma anlamını taşıdığını göstermektedir. Bu yaklaşım, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (United Nations High Commissioner for Refugees) (BMMYK/UNHCR), 2002 tarihli Uluslararası Koruma ile ilgili Küresel İstişareler/Üçüncü İzleme: Yerel Entegrasyon (BMMYK, 2002) ve 2005 tarihli BMMYK Yürütme Komitesi Kararları No. 104 (BMMYK, 2005a) gibi daha güncel politika belgelerine de yansımaktadır.

^[1] Bu ifade, Sözleşmenin İngilizce aslından doğrudan çevrilmiştir. Resmi Türkçe çeviride (“imtisal eylemeyi”, 10898 sayılı Resmi Gazete, 5 Eylül 1961) ve BMMYK'nın güncel çevirisinde (“özümleme”) farklı karşılıklar tercih edilmiştir (BMMYK, t.y.); burada okuyucu için daha açık olduğu düşünülen “asimilasyon” ifadesi kullanılmıştır.

Bu belgeler bugün yaygın olarak benimsenen yerel entegrasyona dair üç boyutlu tanımın temelini oluşturmaktadır. Buna göre, yerel entegrasyon şu şekilde anlaşılmaktadır:

- **Hukuki süreç:** Mültecilere, vatandaşların sahip olduğu hak ve kazanımlarla büyük ölçüde eşdeğer olacak şekilde, giderek daha geniş kapsamlı haklar ve yetkiler tanınır. Bu haklar arasında hareket özgürlüğü, eğitime, sağlık hizmetlerine ve istihdama erişim, mülkiyet hakları ve geçerli seyahat belgelerine sahip olma hakkı yer almaktadır. Zaman içerisinde bu süreç, kalıcı ikamet hakkının ve bazı durumlarda vatandaşlığın kapısını açmalıdır.
- **Ekonomik süreç:** Mülteciler, devlet yardımlarına veya insani yardımlara giderek daha az bağımlı hale gelirler; kendi kendine yeterli ve sürdürülebilir geçim kaynakları elde etme imkânı kazanırlar. Böylece ev sahibi ülkenin ekonomik yaşamına katkıda bulunurlar.
- **Sosyal ve kültürel süreç:** Mülteciler yerel çevreye uyum sağlamak için bilinçli bir çaba gösterirken, buna karşılık ev sahibi topluluklar da mültecileri kendi sosyokültürel dokularına dahil etmeye istekli olurlar. Her iki süreç de çeşitlilik, ayrımcılık yapmama ve hoşgörü değerleri temelinde şekillenir.

Her ne kadar bu üç boyutlu tanım bugün geniş ölçüde kabul görse de, resmi bir hukuki tanımın bulunmaması, kalıcı bir çözüm olarak yerel entegrasyonun kapsamı ve koşulları konusunda çeşitli tartışmalara yol açmıştır. Bu tartışmalar, birbiriyle bağlantılı üç temel alanda yoğunlaşmaktadır.

İlk tartışma, **yerel entegrasyonun kalıcı bir çözüm olabilmesi için vatandaşlığa kabulün zorunlu bir koşul olup olmadığına ilişkindir** (Jacobsen, 2001). Bu konuda iki temel yaklaşım öne çıkmış olup tartışma hâlâ çözüme kavuşmamıştır. Daha geniş bakış açısı olarak adlandırılan ilk yaklaşım vatandaşlığı arzu edilen ancak zorunlu olmayan nihai bir aşama olarak görmektedir (bkz. BMMYK, 2002; 2003). Bu bakış açısı, çoğu mültecinin resmi vatandaşlık elde etmeksizin de ev sahibi toplumlarda kayda değer ölçüde kaynaştığı ve aidiyet duygusu geliştirdiği yönündeki pragmatik değerlendirmeleri yansıtmaktadır. Buna göre, vatandaşlığa kabulü katı bir tanımlayıcı ölçüt olarak benimsemek, mültecilerin çok boyutlu yaşam gerçekliğini göz ardı etmekte; ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan güçlü biçimde entegre olsalar dahi resmi bir hukuki statüye sahip olmayan kişilerin politika süreçlerinde görünmez hale gelmesi riskini doğurmaktadır.

Bu yaklaşımın savunucularından Crisp'e göre (2004: 2), "bir mültecinin vatandaşlığa kabul edilmeden de geniş bir hak yelpazesine sahip olması ve bu hakları kullanması, tamamen kendi kendine yeten bir birey haline gelmesi, ayrıca ev sahibi ülke ve toplumla güçlü sosyal bağlar geliştirmesi son derece mümkündür." Bunun aksini ileri sürmenin ise "aşırı şekilci" (*pedantic*) bir tutum olacağını ifade etmektedir.

Bu daha geniş bakış açısının karşısında ise, yerel entegrasyonun kalıcı bir çözüm olarak nitelendirilebilmesi için vatandaşlığa kabulü zorunlu bir sonuç olarak gören ve akademik çalışmalarda ağırlıklı olarak savunulan daha dar bir tanım yer almaktadır. Hovil ve Maple'a göre (2022), yerel entegrasyonun özü, mültecilere yeni ülkelerinde vatandaşlığa kabul yoluyla yeniden vatandaşlık kazandırılması ve böylece mülteci statüsünden çıkabilmeleridir. Böylesine kesin bir nihai hedef olmadan, yerel entegrasyonun, ev sahibi ülkede yalnızca fiilen bulunmakla karıştırılma riski taşıdığını savunurlar. Dahası, vatandaşlığın bir gereklilik olarak kabul edilmesi, devletlerin siyasi bakımdan hesap verme sorumluluğunu korur ve gerçek anlamda kalıcı çözümlerin yerine geçici düzenlemeler koymalarının önüne geçer. Bu yaklaşım aynı zamanda korumaya yönelik önemli bir kaygıyı da giderir: Vatandaşlık olmaksızın süresiz fiili entegrasyon, Hovil ve Maple'ın "kalıcı hukuki aidiyetsizlik" (*permanent legal unbelonging*) olarak tanımladığı durumu yaratır; bu da mültecileri politika değişikliklerine karşı kırılgan hale getirir ve gelecekte vatansız kalma riskiyle karşı karşıya bırakır.

İkinci tartışma, **yerel entegrasyonun sağlanmasında ev sahibi devletlerin sorumluluklarına ilişkindir.** Yerel entegrasyon sürecine ev sahibi devletin liderlik etmesi, uluslararası toplumun ise bu süreci kolaylaştırıcı ve destekleyici bir rol oynaması gerektiği konusunda literatürde fikir birliği bulunmaktadır (BMMYK, 2003; Jacobsen, 2001). Tartışmalı olan husus ise, devletin bu rolünün hukuken bağlayıcı bir yükümlülük mü yoksa egemenlik yetkisi kapsamında takdire bağlı bir tercih mi olduğudur. Hukuki yükümlülük görüşü, 1951 Sözleşmesi'nin 34. maddesine dayanmaktadır; yukarıda da belirtildiği üzere bu madde, "devletlerin mültecilerin asimilasyonunu ve vatandaşlığa kabulünü her türlü imkân ölçüsünde" kolaylaştıracaklarını ve özellikle vatandaşlığa kabul işlemlerini hızlandırmak için "özel çaba göstereceklerini" bir mecburiyet olarak ifade eder (da Costa, 2006: 24–25). Buna karşılık, günümüz uygulamalarında ağırlık kazanan yaklaşım yerel entegrasyonun gönüllülük esasına dayandığını kabul etmektedir.

Örneğin, *Kalıcı Çözümler Çerçevesi* (BMMYK, 2003), yerel entegrasyonu uygulama bakımından “bir yükümlülük değil, bir seçenek” olarak tanımlamaktadır. 2005 tarihli *BMMYK Yürütme Komitesi (ExCom) Sonuç Kararı* ise yerel entegrasyonu, “devletlerin antlaşmalardan doğan yükümlülükleri ve insan hakları ilkeleri doğrultusunda kullanacakları bir seçenek ve egemenlik yetkileri kapsamında verdikleri bir karar” olarak tanımlamaktadır. Bu ifade, *Küresel Mülteci Mutabakatı*’nda da aynen tekrarlanmaktadır (BM, 2018).

Bölgesel düzeyde de AB politikası belirgin bir dönüşüm geçirmiştir. da Costa (2006: 26), dönemin *AB Vasıf Yönergesi*’ni (2004/83/EC), entegrasyona yönelik desteğe ilişkin bölgesel düzeydeki en açık ve bağlayıcı taahhüt olarak değerlendirmiş ve bu yönergenin 33. maddesinde yer alan “Üye Devletler entegrasyon programları için gerekli düzenlemeleri yapacaktır” şartını örnek göstermiştir. Ancak o tarihten bu yana söz konusu hüküm kademeli olarak yumuşatılmıştır. 2011 tarihli yeniden düzenleme (2011/95/EU Yönergesi), bunu yalnızca entegrasyon programlarına “erişim sağlama” yükümlülüğüne indirgemıştır ve 1 Temmuz 2026 tarihinde yürürlüğe giren ve geçerliliğini hâlâ koruyan (AB) 2024/1347 sayılı Tüzük ise bağlayıcı ifadeleri tamamen kaldırarak, yararlanıcıların yalnızca “Üye Devletler tarafından belirlenen koşullar çerçevesinde” entegrasyon tedbirlerine “erişebilmeleri gerektiğini” belirtmekle yetinmektedir. da Costa’nın (2006) bir zamanlar bölgesel düzeyde bağlayıcı bir yükümlülük olarak değerlendirdiği bu hüküm, zaman içerisinde gönüllülük modeline daha da yaklaşmıştır.

Üçüncü tartışma ise, **kalıcı bir çözüm olarak yerel entegrasyonun tüm yerinden edilmiş nüfus grupları için mi, yoksa yalnızca Sözleşme kapsamında resmen mülteci olarak tanınan kişiler için mi geçerli olduğuna ilişkindir.** Daha önce değinilen tartışmalı boyutların aksine, hukuki çerçeve bu konuda ilke olarak daha sınırlayıcıdır. Zira 1951 Sözleşmesi, içerdiği özel güvencelerin çoğunu 1. maddede tanımlandığı şekliyle mülteci statüsünün kazanılmış olmasına bağlarken, daha sonraki politika belgeleri bu çerçevenin kapsamını genişletmiştir. *Yerel Entegrasyon ve Kendine Yeterlik* başlıklı 2005 tarihli BMMYK Daimi Komitesi Belgesi (BMMYK, 2005b), çerçeveyi yalnızca bireysel olarak tanınmış mültecilerle sınırlandırmaksızın, “menşe ülkelerine dönemeyen” kişileri ve “sığınma ülkelerinde doğmuş” bireyleri de kapsamaktadır.

Entegrasyon Bağlamında Mülteci Hakları: Hukuki Standartlar ve Tavsiyeler başlıklı 2006 tarihli BMMYK Hukuk ve Koruma Politikası Araştırma Serisi Raporu (da Costa, 2006) bu konuda açık bir tutum ortaya koymaktadır: İster bireysel statü belirleme yoluyla ister grup temelinde *prima facie* (varışta) tanıma yoluyla olsun, resmen mülteci olarak tanınmış ve ülkede hukuka uygun şekilde ikamet eden kişiler, yerel entegrasyon hakkı da dahil olmak üzere, 1951 Sözleşmesi'nde öngörülen hakların tamamından yararlanma hakkına sahiptir. Ancak uygulamada, bu hukuki konum ile ev sahibi devletlerin uygulamaları arasında önemli bir uçurum bulunmaktadır. Jacobsen'ın (2001) ortaya koyduğu üzere, gelişmekte olan ülkelerdeki ev sahibi hükümetler, sınır bölgelerinde bulunan ve *prima facie* tanınan mültecileri çoğu zaman tam anlamıyla mülteci statüsüne sahip kişiler olarak değerlendirmez; *prima facie* mülteci statüsünü doğası gereği geçici olarak kabul eder, bu nedenle bu statüye sahip kişilerin kalıcı çözümlerden yararlanma hakkı olmadığını varsayar.

Yerel entegrasyonun nihai hedefi, ev sahibi devletlerin yükümlülükleri ve bu yükümlülüklerin uygulama kapsamına ilişkin bu üç temel tartışma birlikte düşünüldüğünde, hem yerel entegrasyonun siyasal uygulanabilirliğini hem de pratikte hangi koşullar altında hayata geçirildiğini şekillendirmeye devam etmektedir.

2.2 Yerel entegrasyona yönelik yaklaşım tarihsel olarak nasıl değişmiştir?

Crisp'in (2004: 4) belirttiği üzere, küresel mülteci rejiminin kurulduğu dönemde gönüllü geri dönüş, yerel entegrasyon ve yeniden yerleştirme, aralarında herhangi bir hiyerarşi öngörülmezsizin, "eşit derecede anlamlı ve uygulanabilir" kalıcı çözümler olarak kabul edilmekteydi. Nitekim **1960'lı ve 70'li yıllarda, yeniden yerleştirme ve yerel entegrasyon baskın çözümler haline geldi.** Soğuk Savaş'ın siyasi koşulları, Batılı devletleri komünist rejimlerden kaçan kişilere sığınma imkânı sunmaya istekli kılarken; Afrika'daki sömürgeciliğin sona ermesiyle bağımsızlığını taze kazanan devletler, mültecileri çoğunlukla cömert bir tutumla kabul etmiş ve birçok durumda vatandaşlığa kabul süreçlerini kolaylaştırmıştır (Hovil ve Maple, 2022). **Ancak 1980'lerin ortasından itibaren bu yaklaşım değişmiştir.** Uluslararası toplum, gönüllü geri dönüşü aşamalı olarak öne çıkarmış ve nihayetinde "en çok tercih edilen çözüm" olarak kurumsallaştırmıştır. Bu değişimin ardında yalnızca mültecilerin tercihleri değil, devletlerin "çok sayıda sığınmacı ve mülteciyi kabul etme ve onların uzun süreli ya da kalıcı varlığını ima edebilecek adımlar atma" konusundaki giderek artan isteksizliği de bulunuyordu (BMMYK, 2002: 4).

2000’li yıllarda ise entegrasyonun kalıcı çözümler arasında uygulanabilir ve eşit derecede önemli bir seçenek olmasına yönelik politika ilgisi yeniden ve istikrarlı biçimde canlandı. Bu yeniden canlanmanın koşullarını, mültecilerin “ev sahibi ülkede uzun yıllar geçirdikten sonra dahi maddi bağımlılık içinde olmaları ve çoğu zaman temel haklara yeterli düzeyde erişememeleri” (BMMYK, 2002: 1) şeklinde tanımlanan uzun süreli mültecilik durumlarının (*protracted refugee situations*) dünya genelinde devam etmesi ve yaygınlaşması belirlemiştir. Uzun süreli kamp yaşamının bağımlılık ilişkileri yarattığı, hak ihlallerine yol açtığı, ikincil hareketliliği teşvik ettiği ve bölgesel istikrarsızlığı artırdığı yönündeki farkındalığın güçlenmesi, yerel entegrasyonun gerçek ve uygulanabilir bir çözüm yolu olarak yeniden öne çıkarılması için bilinçli bir çabayı beraberinde getirmiştir.

Örneğin, BMMYK’nın 2002 tarihli *Uluslararası Koruma ile ilgili Küresel İstişareler/ Üçüncü İzleme: Yerel Entegrasyon* başlıklı raporu (BMMYK, 2002: 1) “yerel entegrasyona yönelik yeniden canlandırılmış bir yaklaşımın benimsenmesi ve kendi kendine yeterliğin teşvik edilmesi” çağrısında bulunmuştur. Benzer şekilde, tamamı yerel entegrasyona ayrılan ilk karar olan 2005 tarihli *BMMYK Yürütme Komitesi Kararları No. 104*, üç kalıcı çözümün de “geçerliliğini ve önemini koruduğunu” teyit etmiş; BMMYK’nın ev sahibi devletleri desteklemedeki katalizör rolünü vurgulamıştır (BMMYK, 2005: 1). Bunun yanı sıra, bu dönemde yayımlanan çeşitli politika belgeleri de yerel entegrasyon lehindeki yaklaşımın güçlenmesine katkı sağlamıştır. Örneğin, Jacobsen (2001) yerel entegrasyonu “unutulmuş çözüm” olarak nitelendirirken, Crisp (2004) kavramsal ve tarihsel bir çerçeve sunmuş, da Costa (2006) ise üç boyutlu tanımı hak temelli hukuki standartlara dönüştürmüş ve Fielden da (2008) farklı bölgelerdeki başarılı uygulama örneklerini belgelemiştir.

Ancak 2010’lu yıllardan itibaren politika çerçevesi yeniden ve bu kez köklü biçimde farklı bir yöne kaydı. Uzun süreli mültecilik durumlarının giderek yaygınlaşması, “çözümler” söylemine yönelik retorik ilgiyi sürdürmüş olsa da, bu çözümleri tanımlamak için kullanılan dil, kalıcılık fikrinin doğurduğu sonuçlardan sistematik biçimde kaçınacak şekilde değişmiştir. 2016 tarihli *Mülteciler ve Göçmenler için New York Bildirisi* (BMGK/UNGA, 2016), bu dönüşümün dikkat çekici bir örneğini sunmaktadır.

Bu belgede yerel entegrasyon kavramına hiç yer verilmemiş; bunun yerine “geçim kaynakları projeleri” (*livelihoods projects*), “kendi kendine yeterlik” (*self-reliance*) ve “yerel çözümler” (*local solutions*) gibi kavramlar tercih edilmiştir. Küresel Mülteci Mutabakatı (BM, 2018) ise bu yaklaşımı daha da ileri taşıyarak, “diğer yerel çözümler” (*other local solutions*) başlığı altında yeni bir kategori oluşturmuştur. Bu kategori, geçici hukuki ikamet durumlarında uygulanan çözümleri ifade etmekte; kalıcı hukuki statü ve vatandaşlığa kabul temelinde şekillenen yerel entegrasyondan açıkça ayrılmaktadır. Benzer şekilde, BMMYK ve ICVA’nın (Uluslararası Gönüllü Kuruluşlar Konseyi) 2021 tarihli *Mülteciler için Yerel Çözümler: Temel Hususlar* başlıklı belgesi de bu ayrımı kurumsallaştırmış; yerel çözümleri, “kalıcı ikamet hakkıyla ve nihayetinde vatandaşlığın kazanılmasıyla sonuçlanabilecek ya da sonuçlanmayabilecek” geçici düzenlemeler olarak tanımlarken, yerel entegrasyonu kalıcılık esasına dayanan bir kalıcı çözüm olarak açıkça ayrı bir kategoriye yerleştirmiştir (BMMYK ve ICVA, 2021: 7). Son olarak, *BMMYK Yürütme Komitesi Kararları No. 117* (BMMYK, 2024) belgesi, yerel entegrasyon alanında kaydedilen ilerlemeyi memnuniyetle karşılamakla birlikte, uygulamaya yönelik çağrılarında “kapsayıcılık” (*inclusion*) ve “kendi kendine yeterlik” kavramlarını öne çıkarmaktadır. Ayrıca, *Yürütme Komitesi Sonuç Kararının Uygulanması Dahil Kalıcı Çözümler ve Tamamlayıcı Yollar* başlıklı 2025 tarihli BMMYK Daimi Komitesi belgesi (BMMYK, 2025a), “yerel entegrasyon” terimini hiç kullanmamış, bunun yerine belge boyunca “dayanıklılık” (*resilience*) ve “kapsayıcılık” kavramlarını tercih etmiştir.

Hovil ve Maple’a göre (2022), söylemdeki bu değişimler tesadüfi değildir; aksine, devletlerin ve uluslararası toplumun yerinden edilmeye kalıcı çözümler bulmanın gerektirdiği siyasi taahhütten sistematik biçimde kaçınmasını ifade eden bilinçli bir “kaçınma siyaseti” (*politics of evasion*) oluşturmaktadır. Yazarlara göre, “yerel çözümler” kategorisinin, BMMYK ve ICVA’nın (2021) belgesinde de görüldüğü üzere, yerel entegrasyona ek olarak ayrı bir kategori şeklinde tanımlanması, geçici düzenlemelerin artık olağan yaklaşım haline geldiğinin göstergesidir. Benzer şekilde, “kendi kendine yeterlik” ve “dayanıklılık” kavramlarının ön plana çıkarılması da sorunlu görülmektedir. Çünkü bu yaklaşım, aidiyet ve vatandaşlığa erişim sağlanmasına ilişkin sorumluluğu ev sahibi devletlerden, BMMYK’dan ve bağışçılardan uzaklaştırarak mültecilerin kendilerine yüklemekte; mültecilerden anlamlı bir devlet desteği olmaksızın kendi kendilerine entegre olmaları ve kendi kendilerine yeterli hale gelmeleri beklenmektedir.

2.3. Yerel entegrasyona yönelik yaklaşımlar bölgeden bölgeye nasıl farklılıklar göstermektedir?

Yerel entegrasyon, dünya genelinde tek tip bir uygulama olarak değerlendirilemez. Dünyadaki mültecilerin büyük çoğunluğuna gelişmekte olan ülkeler ev sahipliği yapmaya devam ederken, Avrupa, Kuzey Amerika ve Avustralasya bölgelerindeki daha varlıklı devletler yalnızca küçük bir bölümünü barındırmaktadır. Bu yapısal asimetri, bölgeler arasında belirgin biçimde farklı gelişim çizgilerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Hovil ve Maple, 2022).

Daha önce ifade edildiği üzere, **Küresel Güney'deki gelişmekte olan ülkelerde, özellikle de Afrika genelinde, 1960'lardan 1980'lere uzanan döneme görece açık politikalar damgasını vurmuştur.** Büyük ölçekli mülteci akınları *prima facie* tanıma ile karşılanmış, mültecilere arazi tahsis edilmiş ve çoğu durumda vatandaşlığa kabul yolları da açılmıştır. **Ancak 1990'lı yıllardan itibaren bu yaklaşım köklü biçimde değişmiştir.** Devletler, mültecileri nihayetinde ülkelerine geri dönecek geçici misafirler olarak görmeye başlamış ve mültecilerin kamplarda barındırılması baskın politika haline gelmiştir (Jacobsen, 2001). Bu değişimin ardında bir dizi etken bulunmaktadır. Halihazırda ciddi ulusal kalkınma sorunlarıyla mücadele eden birçok ev sahibi devlet, gelenlerin sayısındaki artış ekonomik gerilemeyle aynı döneme denk gelince, çok sayıda yabancı uyruklu kişiye kalıcı hukuki statü veya vatandaşlık hakları tanıma konusunda giderek daha isteksiz hale getirmiştir. Buna ek olarak, birçok ev sahibi hükümet, yerel entegrasyon yönündeki uluslararası baskıyı giderek artan bir biçimde, varlıklı devletlerin sorumluluğu kendi üzerlerinden atarak başkalarına yüklemesinden ve ulusal egemenliklerine müdahaleden ibaret görmeye başlamıştır. Bu gelişmeler, geçici yerleşim düzenlemelerinin ortaya çıkmasında ve yerel entegrasyonun yerini giderek siyasi açıdan daha az tartışmalı alternatiflere bırakmasında önemli rol oynamıştır. Bu dinamik, yerel entegrasyona direncin üzerine eğileceğimiz bir sonraki bölümde daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Küresel Kuzey'deki varlıklı devletlerde ise tablo bazı açılardan bunun tersidir. Bu ülkelerde, yerel entegrasyon, çoğu zaman yeniden yerleştirme yoluyla olmak üzere, iltica sistemlerine erişebilen kişiler için tarihsel olarak baskın kalıcı çözüm olmayı sürdürmüştür. *AB Vasıf Yönergesi* gibi bağlayıcı bölgesel yükümlülüklerle güven altına alınmakta ve yerel belediyeçilik düzeyinde gelişmiş entegrasyon altyapılarıyla desteklenmektedir (OECD, 2018).

Ancak bu kazanımlar, en başta kimlerin bu iltica sistemlerine erişebileceğini sınırlamaya yönelik sistematik çabalarla bir arada varlığını sürdürmektedir. Sınır kontrollerinin dışsallaştırılması (*border externalization*), sığınma başvurularının ülke sınırlarının dışında işleme alınması (*offshore processing*), yeniden yerleştirme kotalarının azaltılması; son olarak, ilk sığınma ülkelerinde mültecileri bulundukları yerde tutmaya ve kendi kendine yeterliklerini sağlamaya yönelik projelerin finanse edilmesi, dünyadaki mültecilerin büyük çoğunluğunu varlıklı devletlere erişimden uzak tutmaya hizmet etmektedir. Bunun sonucunda, mültecileri barındırma yükü, bu sorumluluğu üstlenmek için en sınırlı kaynaklara sahip devletlerin ve nihayetinde bizzat mültecilerin omuzlarına orantısız biçimde yüklenmektedir.

2.4. Yerel entegrasyona neden direnç gösterilmektedir?

Yerel entegrasyona yönelik direnç, uluslararası mülteci rejiminin bütün düzeylerinde ortaya çıkmakta ve birbirini karşılıklı olarak güçlendiren çeşitli etkenlerden beslenmektedir (Jacobsen, 2001; Crisp, 2004; Maple ve Hovil, 2025). Özellikle Küresel Güney'deki ev sahibi devletler, yerel entegrasyona yönelik uluslararası baskıyı, sorumluluğun en varlıklı devletlerden dünyanın en yoksul devletlerinden bazılarına adaletsiz biçimde aktarılması olarak görmeye başlamıştır. **Varlıklı devletlerin benimsediği “kaçınma taktikleri”** (Hovil ve Maple, 2022; bkz. yukarıda), Küresel Güney'deki ev sahibi devletlerin direncini hem şekillendirmiş hem de güçlendirmiştir. Bu tepki, günümüzde yerel entegrasyonun egemen devletlerin takdirine bağlı bir tercih olarak çerçevelendirilmesinin başlıca nedenlerinden biri olmuştur.

Ayrıca yerel entegrasyonun önkoşullarından biri olan **uzun vadeli ve sürdürülebilir finansman ve desteğin sağlanması konusunda uluslararası bağışçıların uzun yıllar boyunca verdikleri sözleri tutmaması** da ev sahibi devletlerin direncini pekiştirmiştir. Buna karşılık, yerel entegrasyonun giderek daha hassas bir siyasi mesele haline gelmesi, uluslararası bağışçıların da küresel programlar aracılığıyla yerel entegrasyonu teşvik etme konusunda daha temkinli davranmasına yol açmıştır. **Mültecilerin gerçek veya algılanan güvenlik tehditleri taşıdığı yönündeki kaygılar** da giderek artmaktadır. Bu kaygılar arasında, mülteci akınlarına silahlı unsurların karışması, kampların doğrudan saldırılara maruz kalarak askeri bir yapıya dönüşmesi ya da mültecilere ev sahipliği yapan bölgelerde küçük ölçekli ve örgütlü suç faaliyetlerinin yaygınlaşması gibi durumlar yer almaktadır.

Benzer şekilde, **işgücü piyasasında rekabet**, mali külfet ve altyapı ile çevre üzerindeki baskı gibi endişeleri de içeren ekonomik ve kaynak temelli rekabet algısı, hem toplumun hem de hükümetlerin yerel entegrasyona direnç göstermesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Bu kaygılar çoğu zaman siyasi amaçlarla kullanılmaktadır; bu bağlamda, medya ve seçim dinamikleri aracılığıyla pekiştirilen yabancı düşmanlığı yerel entegrasyonun önündeki bir diğer önemli engeldir. Ayrıca, mültecilerin bir kısmı da bir gün ülkelerine geri dönecekleri beklentisiyle yerel entegrasyona mesafeli yaklaşmaktadır. Bu dinamik, geçici koruma statüsünün geçicilik algısını pekiştirdiği bağlamlarda özellikle belirgin hale gelmektedir. **Mültecileri nihayetinde ülkelerine dönecek “misafirler” olarak gören geçici koruma rejimlerinin yaygınlaşması** ve politika söyleminde yerel entegrasyonun giderek yerini yerel çözümler ve kendi kendine yeterlik gibi alternatiflere bırakması, yerel entegrasyon kavramını açıkça reddetmeksizin zaman içerisinde meşruiyetini zayıflatmıştır.

2.5. Yerel entegrasyon neden hâlâ anlamlı ve gerekli bir çözümdür?

Yukarıda ele alınan engeller önemli zorluklar teşkil etse de literatürde yerel entegrasyonun hâlâ anlamlı ve gerekli bir çözüm olduğu farklı açılardan savunulmaktadır.

Bu savunmaların çıkış noktası yapısalıdır. Dünyadaki mültecilerin büyük çoğunluğu hâlâ uzun süreli yerinden edilme durumundadır ve diğer iki kalıcı çözüm seçeneğine çoğu zaman erişememektedir. Gönüllü geri dönüş, birçok mülteci için kimi zaman yıllarca, kimi zaman kalıcı olarak mümkün olmamakta; yeniden yerleştirme ise mültecilerin yalnızca çok küçük bir bölümüne ulaşabilmektedir (Jacobsen, 2001; Crisp, 2004). Bu bağlamda, yerel entegrasyon son çare olarak başvurulmuş bir seçenek değildir; uzun süreli yerinden edilmenin gerçekliğine en iyi biçimde karşılık vermektedir ve bu durumu kalıcı bir çözüme kavuşturma potansiyeli taşımaktadır.

Yerel entegrasyon lehine ileri sürülen bir diğer gerekçe, **bu yaklaşımın yapay bir politika kurgusu dayatmak yerine toplumsal gerçekliği yansıtmasıdır.** Özellikle mültecilerin kendi imkânlarıyla yerleştikleri (*self-settlement*) bağlamlarda, resmi destek olmaksızın kendi topluluklarını oluşturdıkları, ekonomik ilişkiler geliştirdikleri, ev sahibi ülkenin dilini öğrendikleri ve eğitim olanaklarına eriştikleri görülmektedir (Jacobsen, 2001; Fielden, 2008). Bu nedenle politika, birçok durumda sıfırdan yeni bir gerçeklik inşa etmekten ziyade, var olan toplumsal gerçekliğe uyum sağlamaktadır. 18

Güvencesiz fiili entegrasyonun (*de facto integration*) güvenli ikamet hakkı, hukuken güvence altına alınmış haklar ve mümkün olduğunda vatandaşlık yoluyla istikrarlı bir hukuki entegrasyona (*de jure integration*) dönüştürülmesi, yerel entegrasyonun kalıcı bir çözüm olarak yerine getirmeyi amaçladığı temel işlevdir. Aksi takdirde, fiilen entegre olmuş mülteciler, ekonomik ve toplumsal açıdan ne kadar yerleşik olurlarsa olsunlar, politika değişiklikleri karşısında hukuki açıdan kırılgan kalmaya devam ederler.

Daha önce de belirtildiği gibi, **yerel entegrasyona yönelik mevcut alternatiflerin yapısal açıdan yetersiz olduğu** da ileri sürülmektedir. Mültecilerin uzun yıllar kamplarda tutulması, yardımlara bağımlılık, hayal kırıklığı ve bölgesel istikrarsızlık gibi sorunlar üretmektedir (a.g.e.). Benzer şekilde, “yerel çözümler” gibi geçici düzenlemeler de bireyleri sürekli bir güvencesizlik içinde bırakırken; “kendi kendine yeterlik” ve “dayanıklılık” yaklaşımları yerinden edilmenin ekonomik boyutlarını ele almakta, ancak bunun temelindeki hukuki statü sorununu çözüme kavuşturamamaktadır (Hovil ve Maple, 2022).

Literatürde ayrıca, yerel entegrasyonun **yalnızca mültecilerin yararına olan bir çözüm olarak değil, aynı zamanda ev sahibi devletlerin ve toplumların çıkarlarına da hizmet edebilecek bir yaklaşım** olarak ele alınmasına özen gösterilmektedir. Büyük ölçekli mülteci akınları çoğu zaman siyasi söylemde bir külfet olarak çerçevelense de, kamplarda sınırlandırma yerine entegrasyon temelli bir yaklaşımla yönetildiklerinde ekonomik kalkınma fırsatları yaratır ve ev sahibi toplumun refahına katkıda bulunabilir (Fielden, 2008; BMMYK, 2003). Politika belgelerinde ortak biçimde vurgulandığı üzere, yerel olarak entegre olan mülteciler ev sahibi ülkelere ve topluluklara ekonomik ve sosyal açıdan olumlu katkılar sağlamakta; buna karşılık entegrasyon imkânı bulamayan mültecilerin düzensiz biçimde başka yerlere göç etme olasılığı artmaktadır. Bu da ev sahibi devletlerin önlemeye çalıştığı ikincil göç hareketlerine yol açmaktadır. (Crisp, 2004). Kalkınma desteği, külfet paylaşımı ve yerel altyapı ile kamu hizmetlerine yapılan yatırımlarla birlikte ele alındığında ise, yerel entegrasyon hak temelli ve kapsamlı bir mülteci politikasının temel bileşenlerinden biri olarak değerlendirilmektedir (da Costa, 2006).

2.6. Yerel entegrasyon nasıl daha etkili biçimde teşvik edilebilir ve uygulanabilir?

Literatür, farklı düzeylerde uygulanması gereken ve birbirine bağımlı bir dizi öneri üzerinde ortaklaşmaktadır. Bu önerilerden hiçbirisi tek başına yeterli değildir; her birinin etkili olabilmesi diğerlerinin de hayata geçirilmesine bağlıdır.

Yukarıda da belirtildiği üzere, yerel entegrasyonun önündeki en tutarlı biçimde dile getirilen engel, uluslararası toplum tarafından taahhüt edilen desteğin fiilen sağlanamamasıdır. *BMMYK Yürütme Komitesi Kararları No. 117* (BMMYK, 2004), uluslararası toplumdan “sürdürülebilir ve öngörülebilir mali destek” sağlanması çağrısında bulunurken; BMMYK ve ICVA’nın 2021 tarihli belgesi, “zamanında, öngörülebilir, yeterli ve sürdürülebilir insani ve kalkınma finansmanının hayati önem taşıdığını” vurgulamaktadır. **Güvenilir ve uzun vadeli kaynak taahhütleri** sağlanmadığı sürece, ev sahibi devletler yerel entegrasyonu külfet paylaşımı (*burden-sharing*) yerine külfet devri (*burden-shifting*) olarak görmeye devam edeceklerdir.

Bununla birlikte, mali destek kalıcı çözümlerin yerine geçecek biçimde “kendi kendine yeterlik” projelerini finanse ediyorsa tek başına yetersiz kalır ve yerel entegrasyonun temel amacına hizmet etmez. Maple ve Hovil (2025), yerel entegrasyonun mültecileri bulundukları ülkelerde tutmaya (*containment*) yönelik bir araca dönüşmesini önlemek için **yeniden yerleştirme programlarının da eşzamanlı olarak genişletilmesi gerektiğini** vurgulamaktadır. Gerçek anlamda sorumluluk paylaşımı, varlıklı devletlerin yalnızca mültecilerin başka ülkelerde barındırılmasını finanse etmeleriyle değil, dünyadaki mültecilerin daha büyük bir bölümünü kendi ülkelerine kabul etmeleriyle mümkün olacaktır.

Literatürde tekrar eden bir diğer somut öneri, devletlerin yerel entegrasyonu diğer tüm seçenekler tükendiğinde başvurulacak bir son çare olarak görmek yerine, **hukuki, sosyal ve kalkınma boyutlarını içeren olağan mülteci politikalarının ayrılmaz bir parçası haline getirmeleridir**. Bu doğrultuda, 1951 Sözleşmesi’nin 34. maddesini iç hukuka dahil eden yasal olarak bağlayıcı hükümlerin benimsenmesi (da Costa, 2006), mültecilerin ayrımcılığa maruz kalmadan hak ve hizmetlerden eşit biçimde yararlanabilmelerini sağlamak üzere ulusal hukuki ve idari çerçevelerin uyarlanması (BMMYK, 2005a) ve mültecilere erken bir aşamadan itibaren hareket özgürlüğü, geçim kaynakları, eğitim ve yerel hizmetlerin sağlanması anlamına gelmektedir.

Literatürde ayrıca, yerel entegrasyondan **en iyi verimin, daha geniş kalkınma hedefleri ve ev sahibi toplulukların yararıyla ilişkilendirildiğinde alındığını** vurgulanmaktadır (Jacobsen, 2001). BMMYK'nın, hükümetler, insani yardım aktörleri ile ikili ve çok taraflı kalkınma kuruluşları arasında geniş kapsamlı ortaklıklar kurulmasını kapsayan Yerel Entegrasyon Yoluyla Kalkınma modeli (BMMYK, 2003), hem mülteci entegrasyonunu ev sahibi toplulukların kalkınmasıyla ilişkilendiren hem de insani yardım ile kalkınma yardımları arasındaki keskin ayrımı ortadan kaldırmayı amaçlayan başlıca uygulama modeli olmayı sürdürmektedir. Bu yaklaşımın temel ilkesi, yardım programlarının mülteciler ile ev sahibi toplulukların birlikte yararlanacağı şekilde tasarlanması, her iki grubun birbirinden ayrı sistemler üzerinden desteklenmemesidir. Bu sayede hem toplumsal uyumun güçlendirilmesi hem de yerel entegrasyona yönelik siyasi direncin azaltılması amaçlanmaktadır.

Bununla bağlantılı olarak literatürde sıklıkla tekrarlanan bir diğer öneri, **yerel aktörlerin, mültecilerin ve ev sahibi toplulukların tasarım ve uygulama süreçlerinin merkezine yerleştirilmesidir**. Belediyeler ve yerel sivil toplum kuruluşları, özellikle ulusal yetkililer ve sivil toplumla işbirliği içinde hareket ettiklerinde, günlük yaşamda entegrasyonu destekleme, etkileşim alanları oluşturma ve toplumsal kabulü güçlendirme konusunda çoğu zaman merkezi idarelerden daha elverişli bir konumdadır (ECRE, 2005; OECD, 2018; BMMYK, 2025b). Benzer şekilde, mülteciler ile ev sahibi toplulukların da politika ve programların tasarım ve uygulama süreçlerinde merkezi bir role sahip olmaları gerekmektedir (Norveç Mülteci Konseyi vd., 2017). Bu yaklaşım, mülteci topluluk örgütlerinin desteklenmesini; yaş, toplumsal cinsiyet ve çeşitlilik unsurlarının gözetilmesini de içermektedir. Böylece, süreçten en fazla etkilenen kişiler, sürecin yalnızca yönetilen tarafı olmak yerine süreci bizzat şekillendirebilecektir.

Son olarak, Hovil ve Maple, her şeyden önce **yerel entegrasyonun yeniden siyasallaştırılması gerektiğini** savunmaktadır. Yazarlara göre, “politika yapımcıların ve akademisyenlerin, yalnızca bağışçı devletlerin talimatlarını izleyerek kısa vadeli çözümlere odaklanmak yerine, kalıcı bir çözüm olarak yerel entegrasyon konusundaki ciddi tartışmaları yeniden ele almaları ve canlandırmaları acil bir ihtiyaçtır” (Hovil ve Maple, 2022: 265). Onlara göre mesele, yeni bir model geliştirmekten ziyade, mevcut yerel entegrasyon modelini siyasi açıdan kabul edilebilir, kurumsal olarak desteklenen ve uygulamada sürdürülebilir hale getirmektir.

3. Türkiye’de kalıcı bir çözüm olarak yerel entegrasyon

3.1. Türkiye’de yerel entegrasyonun hukuki çerçevesi nedir?

Türkiye, 1951 Cenevre Sözleşmesi’nin ve 1967 Protokolü’nün ilk imzacı devletlerinden biridir; ancak tam mülteci statüsünü yalnızca Avrupa’da meydana gelen olaylar nedeniyle yerinden edilmiş kişilerle sınırlayan Sözleşme’deki coğrafi kısıtlamayı sürdüren çok az sayıdaki taraf devletten biridir (diğerleri Kongo, Madagaskar ve Monako’dur). Uygulamada bu, Türkiye’de bulunan zorla yerinden edilmiş kişilerin büyük çoğunluğunun –Suriyelilerin tamamı dahil– Türk hukuku kapsamında mülteci statüsüne hak kazanamadığı anlamına gelmektedir.

Türkiye’de koruma ve göç konularını düzenleyen temel yasal düzenleme, coğrafi kısıtlamayı kanunlaştıran ve kademeli bir koruma statüsü sistemi kuran *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu*’dur (YUKK, 6458 sayılı Kanun, 2013). YUKK kapsamında uluslararası koruma üç farklı kategoriyi içermektedir: Avrupa’daki olaylar nedeniyle yerinden edilmiş kişilere tanınan **mülteci statüsü**; Avrupa dışındaki ülkelerden gelen, zulümden kaçan ve üçüncü bir ülkeye yeniden yerleştirme işlemleri tamamlanana veya ülkelerine geri dönüş mümkün hale gelene kadar Türkiye’de kalmalarına izin verilen kişilere tanınan **şartlı mülteci statüsü**; ve mülteci veya şartlı mülteci statüsü koşullarını karşılamayan ancak ülkesine geri gönderilmesi halinde ciddi zarar görme riski bulunan kişilere tanınan **ikincil koruma statüsü**. Dördüncü bir kategori olan **geçici koruma** ise kitlesel göç durumlarına yanıt vermek amacıyla daha sonra ayrı bir yönetmelikle (Geçici Koruma Yönetmeliği No. 29153, 2014) hukuki çerçeveye dahil edilmiştir. Türkiye’deki tüm Suriyeliler, 2013 yılından bu yana bu statü kapsamında kayıt altına alınmaktadır.

Bu statülerin hukuki yapısı, kalıcı bir çözüm olarak yerel entegrasyonun değerlendirilmesi açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır. YUKK’un 42. maddesinin 2. fıkrası uyarınca, uluslararası koruma kapsamındaki kişiler (mülteciler, şartlı mülteciler ve ikincil koruma statüsü taşıyanlar) ile geçici koruma kapsamındaki kişiler, uzun süreli ikamet izni almaya hak kazanma şartlarının açıkça dışında tutulmaktadır. Bu hüküm yapısal bir tercihi yansıtmaktadır: **Türk hukuku, uzun dönem ikamet yolunu kapatarak Avrupa dışından olup da yerinden edilmiş kişiler için yerel entegrasyonu kalıcı bir çözüm olarak tanımamaktadır.**

Şartlı mülteci statüsü, yasal tanımı gereği geçicidir. YUKK'un 62. maddesi, bu kişilerin “üçüncü bir ülkeye yerleştirilinceye kadar” Türkiye’de kalmalarına izin verildiğini belirtmektedir. Suriyelilerin tabi olduğu geçici koruma statüsü de benzer şekilde geçicilik ilkesine dayanır. Bu statü, daha güvenceli veya kalıcı bir hukuki statüye giden tanımlanmış bir yol sunmadığı gibi, mevcut Türk hukuku kapsamında uluslararası koruma statüsüne dönüştürülmesi de mümkün değildir. İster geçici korumadan uluslararası korumaya, ister herhangi bir koruma statüsünden ikamet iznine geçiş olsun, statüler arasındaki geçiş ya hukuken düzenlenmemiştir ya da kişilerin büyük çoğunluğunun karşılayamayacağı koşullara (hukuka uygun giriş, yeterli gelir, geçerli pasaport gibi) bağlanmıştır. Dolayısıyla yerel entegrasyon, esasında kalıcı bir çözüm yolu olarak karşımıza çıkmaz. Öte yandan, yeniden yerleştirmenin fiili kapsamının oldukça sınırlı olması ve geri dönüşü engelleyen koşullar dikkate alındığında, ilgili kişilerin büyük çoğunluğu bakımından aslında bütün kalıcı çözümlerin uygulamada etkili biçimde mevcut olmadığı söylenebilir.

Bununla birlikte, YUKK, farklı bir yöne işaret eden bir düzenleme de içermektedir. Kanun’un 96. maddesi, uyum kavramını düzenlemektedir. YUKK’un İngilizce çevirisinde bu kavram “*harmonization*” olarak ifade edilmiştir. Bu kavramsal tercih, Türk kanun koyucularının bilinçli tercihidir. Çünkü kanun koyucuların nezdinde, “entegrasyon” kavramı, 1950’lerden itibaren Avrupa’ya göç eden Türkiyeli işçilerin deneyimleriyle bağlantılı olarak, göçmenlerin tek taraflı ve zorunlu entegrasyon taleplerine maruz kaldığı algısından doğan olumsuz çağrışımlar taşımaktadır (Benlisoy, Açıkgöz ve Biehl, 2022). Dolayısıyla, Kanun’da “uyum” kavramı gönüllülük esasına dayanan ve karşılıklı uyumlanmayı içeren iki yönlü bir süreç olarak tanımlanmıştır. Açık bir politika hedefi olarak uyum, statülerine bakılmaksızın Türkiye’de hukuka uygun olarak ikamet eden bütün yabancıları kapsamaktadır. *YUKK’un Uygulama Yönetmeliği*’nin 118. maddesi uyum programları ve faaliyetlerinin, geçici koruma ve uluslararası koruma kapsamındaki kişiler de dahil olmak üzere, yasal ikamet hakkına sahip tüm yabancılara uygulanacağını belirtmektedir. Bu çerçevede, 2018 yılında Göç Politikaları Kurulu tarafından kabul edilen *Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı* (2018-2023); bilgiye erişim ve yönlendirme, eğitim, istihdam, sağlık, sosyal yardım ve sosyal uyum olmak üzere altı tematik alanı ele almakta ve uluslararası koruma ile geçici koruma kapsamındaki kişilerin yanı sıra diğer yabancı uyruklular için de özel öneriler geliştirmektedir.

Kanun ve politikalarda düzenlenen bu uyum çerçeveleri ile kalıcı bir çözüm olarak yerel entegrasyonun yapısal biçimde dışlanması, Türkiye'nin yaklaşımında temel bir gerilim yaratmaktadır. Türkiye'deki hukuki çerçeve yerel entegrasyona kalıcı bir hukuki statü kazandıracak sürekli ikamet hakkını tanımasa da, devlet kurumları, uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri eğitim, sağlık, işgücü piyasasına erişim ve sosyal uyum alanlarında aktif biçimde politika ve program uygulamaları yürüterek, uygulamada yerel entegrasyonu dolaylı yoldan desteklemektedir. Fiili entegrasyon ile hukuki entegrasyon arasındaki bu uçurum, Türkiye'deki Suriyeliler bakımından yerel entegrasyon tartışmalarının üzerine oturduğu temel çerçeveyi oluşturmaktadır.

3.2. Türkiye'de Suriyelilere yönelik yerel entegrasyon politikaları zaman içinde nasıl gelişmiştir?

Suriyeliler **Nisan 2011'de Türkiye'ye gelmeye başladığında, ülkede kitlesel yerinden edilmeyi yönetmeye yönelik ne hukuki bir çerçeve ne de kurumsal bir altyapı bulunmaktaydı.** Hükümetin ilk tepkisi, afet yönetimi yaklaşımına dayanıyordu. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), sınır illerindeki geçici barınma merkezlerini işletirken, mevcut durumu insani bir acil durum olarak ele aldı. Bu dönemde Suriyelilerin resmi söylemde “misafir” olarak nitelendirilmesi ise daha en başından itibaren politikaların hangi anlayış temelinde şekilleneceğini ortaya koymuştu: Suriyelilerin Türkiye'deki varlığı, hak temelli bir zemine oturtulmak yerine, Türkiye'nin misafirperverliğine dayanan geçici ve koşullu bir durum olarak çerçevelendi.

YUKK'un 2013 yılında kabul edilmesi ve 2014 yılında yürürlüğe girmesi, bu alandaki ilk sistematik hukuki yanıtı oluşturmuştur. Ekim 2014 tarihli Geçici Koruma Yönetmeliği ise özellikle Suriyelilerin Türkiye'deki haklarını düzenleyen rejimi uygulamaya koymuş; sağlık hizmetleri, eğitim, sosyal yardım ve işgücü piyasasına erişim alanlarında haklar tanımış, ancak kalıcı ikamet veya statü değişikliği için herhangi bir yol öngörmemiştir. Tüm bu düzenlemeler, nihai geri dönüş varsayımı üzerine kurulmuştur. Eğitim alanında, çocukların geri döndüklerinde Suriye eğitim sistemine yeniden dahil olabilmeleri amacıyla Arapça eğitim veren ve Suriye müfredatını uygulayan Geçici Eğitim Merkezleri kurulmuştur. İşgücü piyasasında ise henüz çalışma iznine ilişkin herhangi bir düzenleme bulunmadığından, çalışma çağındaki Suriyeli nüfusun tamamı kayıtdışı istihdama yönelmiştir.

Mart 2016 tarihli AB-Türkiye Mutabakatı, Suriyelilerin yönetimine ilişkin siyasi ekonomiyi köklü biçimde değiştirmiş, yerel entegrasyona yönelik ilk somut adımların atıldığı dönemi başlatmıştır. Türkiye'nin düzensiz göç hareketlerini kontrol altına almayı kabul etmesinin karşılığında, Avrupa Birliği 2016-2019 yılları arasında Türkiye'de Mülteciler için Mali Yardım Programı (*Facility for Refugees in Turkey – FRIT*) aracılığıyla mültecileri ve ev sahibi toplulukları desteklemek üzere yaklaşık 6 milyar avro kaynak tahsis etmiş ve bu miktarın 5,9 milyar avrodan fazlası halihazırda ödenmiştir. FRIT dönemi sonrasında, 2020-2027 dönemi için AB, Türkiye'deki mültecilere destek amacıyla ilave 6 milyar avro daha kaynak ayırmış; bugüne kadar bu tutarın 3,2 milyar avrosu ödenmiştir.^[2] FRIT, hizmet sunmada ölçülebilir genişlemeleri teşvik etmiştir: Örneğin, Acil Sosyal Güvenlik Ağı (*Emergency Social Safety Net – ESSN*)^[3] programı, aylık nakit transferleri yoluyla 1,5 milyondan fazla yararlanıcıya ulaşmıştır; SIHHAT Projesi^[4], Göçmen Sağlığı Merkezleri ağını iller genelinde genişletmiştir; PIKTES Projesi^[5] ise Suriyeli çocukların kademeli olarak Türk devlet okullarına entegre edilmesini desteklemiştir. Ocak 2016 tarihli *Çalışma İzni Yönetmeliği* (Karar Sayısı: 2016/8375), işgücü piyasasının Suriyeliler için ilk kez resmi olarak açılmasını sağlamış, ancak uygulamada bu imkândan yararlanma oranı son derece sınırlı kalmıştır. 2018 yılında yayımlanan *Türkiye'nin Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı* ile 2019 yılı "Uyum Yılı" ilan edilmiştir; her ne kadar geçici koruma statüsü değişmemiş ve "yerel entegrasyon" kavramı resmi söylemde yer almamış olsa da, bu adım, işlevsel açıdan Türkiye'nin yerel entegrasyon gündemine ilişkin ilgisinin doruk noktasını temsil etmektedir.

2020 yılından itibaren COVID-19 salgını, ağır ekonomik kriz ve derinleşen siyasi kutuplaşmanın bir araya gelmesi, o zamana dek inşa edilen kazanımları aşındırmaya başladı. Türkiye ekonomisinde 2021-2022 döneminde yaşanan daralma, Suriyeli nüfusun yoğun olarak bulunduğu kentlerde işgücü piyasasındaki rekabeti ve barınma üzerindeki baskıları artırmıştır. Bu dönemde kamuoyundaki tutumlar da istikrarlı biçimde olumsuz yönde değişmiştir.

^[2] Avrupa Komisyonu, "Türkiye'deki Mültecilere Yönelik AB Desteği," 22 Temmuz 2026 tarihinde erişildi, https://enlargement.ec.europa.eu/countries/turkiye/eu-support-refugees-turkiye_en

^[3] Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu (IFRC), "Acil Sosyal Güvenlik Ağı (ESSN)," 22 Temmuz 2026 tarihinde erişildi, <https://www.ifrc.org/our-work/disasters-climate-and-crises/cash-and-voucher-assistance/emergency-social-safety-net-essn>

^[4] Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı, "SIHHAT Projesi," 22 Temmuz 2026 tarihinde erişildi, <https://sihhatproject.saglik.gov.tr/EN-111028/sihhat-project.html>.

^[5] PIKTES, "Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi," 22 Temmuz 2026 tarihinde erişildi, <https://piktes.gov.tr/Home/IndexENG>.

2022 yılına gelindiğinde, Türk vatandaşlarının büyük çoğunluğu Suriyelilerin geri gönderilmesini desteklemekteydi. Suriyelilere yönelik olumsuz tutumlar siyasi parti tercihleri, ekonomik gruplar ve eğitim düzeyleri arasında yaygınlık göstermiş; bu durum, yerel entegrasyon gündeminin açık biçimde ifade edilmesine yönelik siyasi alanı giderek daraltmıştır. 2023 seçimleri bu eğilimi daha da hızlandırmış; tüm büyük siyasi partiler giderek daha kısıtlayıcı tutumlar benimseyerek entegrasyon söylemini siyasi açıdan savunulamaz hale getirmiştir. Şubat 2023'te meydana gelen yıkıcı depremler ise, Suriyelilerin ekonomik hayata en fazla dahil olduğu güneydoğu illerini doğrudan etkileyerek mevcut sorunları daha da ağırlaştırmıştır.

Bu kötüleşen toplumsal, ekonomik ve siyasi koşullar karşısında, **2023 sonrası dönem, bir yandan geri dönüş odaklı yaklaşımın giderek kurumsallaşması, diğer yandan Türkiye'de kalmaya devam eden Suriyelilerin yaşam koşullarını zorlaştıran uygulamaların hayata geçirilmesiyle daha geniş kapsamlı bir politika değişikliğini işaret etmiştir.** 2023/1 sayılı Genelge, 22 Mart 2023 tarihinde yürürlüğe girerek, yeniden yerleştirme, üçüncü ülkeye çıkış ve gönüllü geri dönüş süreçlerini düzenlemiş; ayrıca geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin gönüllü geri dönüş süreçlerini koordine etmek amacıyla 12 ilde Gönüllü Geri Dönüş Büroları kurulmuştur (Göç İdaresi Başkanlığı, 2024). Dolayısıyla, 2024 yılının sonlarında Esad rejiminin devrilmesi, halihazırda yürürlüğe konmuş olan kurumsal geri dönüş çerçevesine yeni bir siyasi önem kazandırmıştır. Daha yakın bir tarihte ise, Kasım 2025'te, Geçici Koruma Yönetmeliği, sağlık hizmetleri için katılım payı uygulamasını getirmek üzere değiştirilmiş ve on bir yıl süren koşulsuz ücretsiz erişim sona ermiştir (*Karar No. 10658*). Haliyle, on yılı aşkın bir süre boyunca hizmetlerin kademeli biçimde genişletilmesinin ardından, politikaların yönünde belirgin bir tam tersine dönüşün işaretleri görülmeye başlamıştır.

2011 yılından günümüze uzanan süreç, acil insani müdahale yaklaşımından, büyük ölçüde AB fonlarıyla mümkün kılınan ancak hukuken tanınmayan fiili entegrasyon faaliyetlerinin yaşandığı bir döneme, oradan da entegrasyon meselesinin geri plana atılmakla kalmayıp aktif biçimde dışlandığı geri dönüş odaklı bir yönetim çerçevesine uzanan bir seyir ortaya koymaktadır. Bu süreç boyunca Suriyelilerin hukuki statüsü, kalıcı bir statüye geçiş imkânı sunmayan geçici koruma olarak değişmeden kalmıştır. Bu durum, bir yandan ulaşılabilecek entegrasyonun derinliğini yapısal olarak sınırlandırırken, diğer yandan sonraki dönemde ortaya çıkan geri çekilme ve kısıtlama politikalarının zeminini hazırlamıştır.

3.3. Uluslararası toplum Türkiye'deki yerel entegrasyonu nasıl desteklemiştir?

Uluslararası aktörler, bu süreç boyunca bağımsız entegrasyon savunucuları olarak değil, Türkiye'nin kendi müdahalesini destekleyen ve tamamlayan unsurlar olarak faaliyet göstermiştir. Yukarıda belirtildiği üzere, AB'nin FRIT programı, Suriyelilerin eğitim, sağlık ve sosyal refah alanlarında ulusal sistemlere entegrasyonu için önemli miktarda kaynak sağlamıştır. Benzer şekilde, BMMYK ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (*United Nations Development Programme – UNDP*) tarafından ortaklaşa yürütülen ve çok sayıda BM kuruluşu ile STK'yı koordine eden 3RP (*Bölgesel Mülteci ve Dayanıklılık Planı*)^[6] çerçevesi, bağımsız bir entegrasyon gündemi izlemek yerine programlarını Türkiye'nin uyum çerçevesiyle örtüşecek şekilde tasarlamıştır. Yerel düzeyde uluslararası aktörler, ön saflarda hizmet sağlayıcı konumunda bulunan sivil toplum kuruluşları ve belediyeler aracılığıyla destek sağlamış olsa da farklı düzeylerde faaliyet gösteren çok sayıdaki kamu kurumu ve sivil toplum kuruluşu arasındaki koordinasyon süregelen bir zorluk olarak kalmıştır.

Dikkat çekicidir ki **ne AB FRIT programı ne de 3RP çerçevesi, yerel entegrasyonu temel bir kavramsal çerçeve olarak kullanmamaktadır.** Bu süreçte baskın kavramlar, 2018-2019 itibarıyla programların temel ilkeleri haline gelen “dayanıklılık” ve “sosyal uyum” olmuştur. 2015 yılı itibarıyla 3RP belgeleri, yerel entegrasyonu üç kalıcı çözümden biri olarak resmen kabul etmiş, ancak aynı zamanda Türkiye'de yerel entegrasyon olanaklarının “mevcut durumda sınırlı” olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle uluslararası programlar, Türkiye'deki devlet politikalarını yönlendiren aynı geçicilik çerçevesi içerisinde faaliyet göstermiş ve bu çerçeveyi büyük ölçüde güçlendirmiştir. Bu programlar uygulamada sosyoekonomik kapsayıcılığı desteklerken, kalıcı bir yerel entegrasyonun gerektirdiği hukuki süreklilik ve kalıcı statüye yönelik savunuculuk faaliyetlerinin oldukça gerisinde kalmıştır.

3.4. Türkiye'de Suriyelilerin yerel entegrasyonu neden yeniden değerlendirilmelidir?

Mevcut geri dönüş odaklı politika, aktif çatışmaların sona ermesinin güvenli, gönüllü, onurlu ve sürdürülebilir geri dönüş için yeterli koşulları oluşturduğu varsayımına dayanmaktadır. Ancak mevcut bulgular bu varsayımı desteklememektedir. **Çok sayıda çalışma, çatışmaların azalmasının veya siyasi normalleşmenin, sürdürülebilir geri dönüşü güvence altına almak için tek başına yeterli olmadığını** göstermektedir.

^[6] <https://www.3rpsyriacrisis.org>

Zulüm, zorunlu askerlik ve parçalı bölgesel kontrol yapıları nedeniyle kişilerin fiziksel güvenliği tehdit altında kalabilirken; tahrip edilmiş altyapı, barınma ve mülkiyet anlaşmazlıkları, sınırlı geçim olanakları ve eğitim ile sağlık hizmetlerinin yetersizliği ekonomik ve toplumsal yeniden entegrasyonun önünde ciddi engeller oluşturmaktadır. Bu koşullar altında, ev sahibi devletlerin geri dönüş yönündeki baskıları, geri dönmek isteyen kişiler açısından dahi dönüşü gerçekten gönüllü olmaktan çıkararak vaktinden evvel gerçekleşmesine yol açabilir (Dinçer ve Şahin-Mencütek, 2025; İçduygu ve Nimer, 2020; Teke Lloyd vd., 2025). Dolayısıyla yerel entegrasyonun yeniden ele alınması gereklidir; çünkü Türkiye'deki Suriyelilerin önemli bir bölümü için geri dönüş yakın vadede mümkün görünmemekte ve henüz geri dönüş güvenli bir seçenek oluşturmamaktadır.

İkinci neden, **Türkiye'de Suriyeliler nezdinde fiili entegrasyonun, parçalı ve eşitsiz olmakla beraber önemli ölçüde gerçekleşmiş olmasıdır.** On yılı aşkın bir süredir Suriyeliler çocuklarını Türkiye'deki okullara kaydettirmiş, işgücü piyasasına girmiş, işletmeler kurmuş, aileler oluşturmuş, Türkiye kentlerinde sosyal ağlar ve aidiyet duygusu geliştirmiştir (Rottman ve Kaya, 2020; Sönmez, 2024). Tutarlı bir ulusal politikanın bulunmadığı koşullarda, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları fiili entegrasyon aktörleri haline gelmiştir (Biehl vd., 2026; Memişoğlu ve Yavçan, 2022). Bununla birlikte, literatür, entegrasyonun tamamlandığı veya eşit biçimde gerçekleştiği yönündeki iddiayı desteklememektedir. Hukuki belirsizlik, sınıfsal eşitsizlik, ayrımcılık ve kayıtdışı istihdam, kadınlar ve çocuklar başta olmak üzere birçok kişinin gündelik yaşamını şekillendirmeye devam etmektedir (Baban, İlcan ve Rygiel, 2017). Imrie-Kuzu ve Özerdem (2023), bu ikilemi “gönülsüz yerel entegrasyon” (*reluctant local integration*) kavramıyla açıklamaktadır. Buna göre Suriyeliler, Türkiye'ye tercih ettikleri bir varış noktası olduğu için değil, başka geçerli bir alternatif bulamadıkları için yerleşmektedir. Bu da, pratikte entegre olmuş ancak kurumsal olarak bu şekilde tanınmayan bir nüfus ortaya çıkarmaktadır. Politika açısından bu, entegrasyonun başarılı olduğu anlamına gelmez; entegrasyonun, kalıcı hale gelmesi için gerekli olan hukuki, kurumsal ve toplumsal altyapı olmaksızın gerçekleşmiş olduğunu gösterir.

Üçüncü olarak, **Suriyeliler Türkiye ekonomisine ve toplumuna somut katkılar sağlamaktadır.** Mevcut bulgular, işgücü piyasasına olumlu katılımı, mal ve hizmetlere yönelik artan talebi ve önemli yatırım faaliyetlerini işaret etmektedir (Mahia vd., 2020; Tanrikulu, 2021). Özellikle Suriyeli girişimciler, Türkiye genelinde istihdam yaratan ve Suriyelilerin ülkenin sosyoekonomik dokusuna katılmalarına yardımcı olan binlerce işyerinin kurulmasıyla, görünür ve önemli bir katkı alanı haline gelmiştir (Atasü-Topcuoğlu, 2019; Özgören vd., 2025).

Bu katkılar gerçektir ancak yapısal olarak kısıtlı kalmaktadır. Entegrasyon büyük ölçüde kayıtdışı ve hukuki açıdan istikrarsız bir zeminde gerçekleştiğinden, bu büyüklükteki yerleşik bir nüfusun ekonomik ve toplumsal potansiyelini tam anlamıyla gerçekleştirebilmesi için gerekli koşullar henüz yaratılamamıştır.

Dördüncüsü, **belirsizliğin devam etmesi, en kırılgan grupların orantısız biçimde üstlendiği maliyetlere yol açmaktadır.** Resmi ve kalıcı geçiş yolları bulunmadığından, Suriyeliler, “sınıf temelli entegrasyon” (*class-based integration*) sürecinin öznesi haline gelmiştir (Şimşek, 2020). Orta sınıf Suriyeliler, düşük gelirli Suriyelilerin erişemeyeceği yatırımlar ve sosyal ağlar aracılığıyla göreceli bir istikrar elde etmiştir (Dinçer ve Şahin-Mencütek, 2025; Imrie-Kuzu ve Özerdem, 2023). Uzayan geçicilik, Suriyelileri –özellikle de kadınları ve çocukları– kayıtdışı işgücü piyasasına ve sömürüye maruz kalacakları çalışma koşullarına mahkûm etmiştir (Bélanger, Ouellet ve Saraçoğlu, 2021). Bu durum ise ev sahibi topluluklarda haksız rekabet algısını körüklemekte ve Suriyelilerin gerçekte sunduğu katkılara ilişkin toplumsal algıyı çarpıtmaktadır. Araştırmalar, gruplar arası gerilimlerin yalnızca Suriyelilerin varlığından değil, mevcut politika düzenlemelerinin ürettiği kayıtdışılık, mekânsal ayırım (segregation) ve görünmezlik gibi yapısal koşullardan kaynaklandığını tutarlı biçimde göstermektedir (Demirtaş-Milz, 2020; Duman ve Coşkan, 2023).

Bu nedenle, Suriyelilerin yerel entegrasyonunun yeniden değerlendirilmesi hem gerekli hem de acildir. Uzun süreli kalış, sınırlı geri dönüş imkânları ve zaman içinde biriken toplumsal gerçeklikler, belirsizliğin yönetilmesine dayalı mevcut yaklaşımdan kalıcı ve çok düzeyli bir entegrasyon politikasına geçişi zorunlu kılmaktadır.

3.5. Türkiye’de Suriyelilerin yerel entegrasyonu nasıl güçlendirilebilir?

Önceki bölümlerde ifade edildiği üzere, Türkiye’deki Suriyelilerin yerel entegrasyonu ne hukuken tanınmakta ne de siyasi düzeyde bir politika hedefi olarak açıkça dile getirilmektedir. Buna karşın, Suriyeli nüfusun büyük ve giderek artan bir bölümü için bu süreç toplumsal ve ekonomik bir gerçeklik haline gelmiştir. Bu gerçekliğin kalıcı ve eşitlikçi bir politikaya dönüştürülebilmesi, birbiriyle bağlantılı birçok alanda eşzamanlı adımlar atılmasını gerektirmektedir. Hiçbir tekil politika aracı tek başına yeterli olmayacaktır.

İlk ve en temel gereklilik, **yerel entegrasyon meselesinin yeniden kamuoyu ve politika tartışmalarının gündemine taşınmasıdır**. Türkiye'nin mevcut yönetim çerçevesi, Suriyelilerin varlığını siyasi bir yanıt gerektiren uzun vadeli bir toplumsal gerçeklikten ziyade geçici bir mesele olarak ele almaktadır. Bu çerçeve zaman içinde kendi kendini pekiştiren bir hale gelmiştir: Entegrasyonun açık biçimde tartışılmaması, bu yönde politika geliştirmek için gerekli siyasi iradenin oluşmasını zorlaştırmaktadır. Asıl ihtiyaç duyulan şey, hükümet, belediyeler, sivil toplum ve Türkiye'de faaliyet gösteren uluslararası toplumun, Suriyelilerin Türkiye'de kalıcı ve kapsayıcı biçimde toplumsal yaşama dahil olabilmeleri için gerçekte nelerin gerektiği sorusunu yeniden gündeme almasıdır. Yerel entegrasyonu bu yeniden siyasallaştırma süreci, aşağıda ele alınan daha somut politika adımlarının hayata geçirilmesinin önkoşuludur.

En kritik yapısal boşluk hukuki alandadır. Türkiye'deki Suriyelilerin büyük çoğunluğu geçici koruma statüsü altındadır; bu statü, kalıcı ikamet hakkına geçiş imkânı sunmadığı gibi, on yılı aşkın süredir hukuki açıdan hiç değişmemiştir. Buna karşılık, vatandaşlık hakkı, şeffaf ya da hak temelli bir çerçeve olmaksızın, seçici uygulamalarla tanınmıştır. Önceki bölümde de değinildiği üzere, hukuki güvence olmaksızın gerçekleşen fiili entegrasyon, kişiler ekonomik ve toplumsal açıdan ne kadar yerleşik olurlarsa olsunlar, onları politika değişiklikleri karşısında sürekli kırılgan bir konumda bırakmaktadır. Literatür, uzun vadeli ve hak temelli bir statü çerçevesine duyulan ihtiyacı sürekli olarak vurgulamaktadır. Böyle bir çerçeve, Türkiye'de uzun süredir yaşayan Suriyelilere güvenli bir ikamet statüsü, uygulanabilir ve güvence altına alınmış haklar ve daha kalıcı bir hukuki statüye geçiş için gerçekçi bir yol sağlamalıdır (Yıldız ve Uzgören, 2016; Koyuncu, 2018; Güney, 2022; Danış ve Dikmen, 2022). Bu yaklaşım, vatandaşlığın nihai hedef olup olmadığı yönündeki tartışmalı meseleyi çözmek zorunda değildir, ancak mevcut durumda, varsayılan statü olarak geçici korumanın ötesine geçmelidir.

Hukuki güvencenin yanı sıra sosyoekonomik kapsayıcılığın da somut biçimde güçlendirilmesi gerekmektedir; bu, başta istihdam, eğitim ve sağlık olmak üzere, Suriyelilerin temel sosyal haklara erişiminin bütüncül biçimde ele alınmasını gerektirir. Her ne kadar 2016 yılından bu yana resmi olarak işgücü piyasasına erişim mümkün hale gelmiş olsa da, çalışma izni koşulları, sektörel dışlamalar ve işverenlerin isteksizliği nedeniyle bu erişim yapısal olarak sınırlı kalmıştır. Dolayısıyla, çalışma çağındaki Suriyelilerin çoğunluğu kayıtdışı ve sömürüye açık çalışma koşulları içinde kalmaya devam etmektedir. Resmi istihdama etkin erişimin genişletilmesi hem Suriyelilerin refahı açısından hem de Suriyeli emeğinin kayıtdışı ve görünmez hale gelmesiyle güçlenen ev sahibi topluluklardaki haksız rekabet algısının azaltılması açısından hayati bir önem taşır (Siviş, 2021; Bélanger vd., 2021).

Benzer şekilde, eğitimde kapsayıcılık, erişim bakımından önemli ilerlemeler kaydetmiş olsa da nitelik ve eşitlik açısından hâlâ eksik kalmaktadır. Dil engelleri ve ayrımcılık, birçok Suriyeli çocuk ve gencin eğitime anlamlı biçimde katılımını sınırlamaya devam etmektedir (Danış ve Dikmen, 2022). Sağlık hakkı da benzer biçimde, son yıllarda yapılan ve yukarıda değinilen yasal düzenlemelerle giderek daraltılan bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ve benzeri alanlardaki sınırlılıklar, sosyoekonomik kapsayıcılığın münferit politika alanlarının ötesinde, sosyal haklara erişimin bütünlüğü perspektifinden ele alınması gerektiğini göstermektedir; aksi takdirde hukuki güvenceye dair kazanımların da uzun vadede aşınması riski doğar.

Yerel düzeyde yönetim kapasitesinin güçlendirilmesi, sürdürülebilir yatırımlar gerektirmektedir. Belediyeler ve sahada doğrudan hizmet sunan kurumlar, kentlerde entegrasyon sürecinin pratik yükünü halihazırda üstlenmektedir, ancak bunu yasal yetki, tahsis edilmiş finansman veya standartlaştırılmış çerçeveler olmaksızın yapmaktadırlar. Ayrıca yerel entegrasyonun başarısı, yerel siyasi iradeye ve AB proje fonlarına erişime bağlı olarak değişmektedir. Gerekli olan; istihdam, eğitim, sağlık ve sosyal uyum gibi temel alanlarda merkezi kurumları, belediyeleri, sivil toplumu ve uluslararası ortakları koordine eden çok düzeyli bir yönetim modelidir ve bu model aynı zamanda yerel aktörlere hem hareket etme yetkisi hem de gerekli kaynakları sağlamalıdır (Akar ve Erdoğan, 2019; Aygün ve Memişoğlu, 2021; Biehl vd., 2026; Kaya, 2023; Siviş, 2021). Raporun birinci bölümünde değinilen BMMYK'nın Yerel Entegrasyon Yoluyla Kalkınma modeli (BMMYK, 2003), mülteci entegrasyonunu daha geniş ev sahibi topluluk kalkınmasıyla ilişkilendiren ve insani yardım ile kalkınma finansmanı arasındaki ayrımı ortadan kaldıran bir yaklaşım sunmaktadır. Bu model, entegrasyonun siyasi açıdan bir külfet değil, toplumsal bir kazanım olarak yeniden çerçevelendirilmesine katkı sağlayabilir.

Mülteciler ve ev sahibi topluluklar, bu sürecin yalnızca yönetilen unsurları olarak değil, sürecin merkezindeki aktörler olarak konumlandırılmalıdır. Türkiye'deki entegrasyon politikaları ağırlıklı olarak ulusal düzeyde tasarlanmış ve yukarıdan aşağıya işleyen programlar aracılığıyla uygulanmıştır. Buna karşın, Suriyelilerin kendi yaşamlarını doğrudan etkileyen kararlara katılımını sağlayacak mekanizmalar sınırlı kalmıştır. Topluluk düzeyindeki aktörler, Suriyeli sivil toplum kuruluşları ve ev sahibi topluluk kurumları, ulusal sistemlerin sağlayamayacağı biçimlerde entegrasyonu destekleyecek hem kapasiteye hem de yerel bilgiye sahiplerdir. Bu nedenle, bu aktörlerin entegrasyon programlarının tasarımı, uygulanması ve değerlendirilmesi süreçlerine sistematik olarak dahil edilmesi, programların ihtiyaçlara uygunluğu ve sürdürülebilirliği açısından bir önkoşuldur (Duman ve Coşkan, 2023; Şahin-Mencütek, 2021; Zihnioğlu ve Dalkıran, 2022).

Son olarak, **uluslararası toplum, kalıcı yerel entegrasyonun gerektirdiği koşullarla daha kapsamlı biçimde ilgilenmelidir.** Türkiye'deki uluslararası aktörlerin rolüne ilişkin yukarıdaki analizde de görüldüğü üzere, AB ve BM programları uygulamada sosyoekonomik kapsayıcılığı tutarlı biçimde desteklemiş, ancak kalıcı yerel entegrasyonun gerektirdiği hukuki sürekliliği savunma konusunda yetersiz kalmıştır. Güvenilir ve sürdürülebilir uluslararası destek, yalnızca hizmet sunumuna odaklanmamalı, entegrasyonun gerektirdiği yönetim ve hukuki reformları da kapsamalıdır. Böyle bir destek, gerçek anlamda sorumluluk paylaşımını, yükümlülüğün ev sahibi devlete ve nihayetinde mültecilerin kendilerine devredilmesinden ayıran temel unsurdur. Üçüncü ülkelerin yeniden yerleştirme taahhütlerinin genişletilmesi, proje döngülerinin sona ermesiyle kesilmeyen şeffaf ve öngörülebilir mali düzenlemeler ile hak temelli bir hukuki çerçeveyi destekleyen diplomatik girişimler, bugüne kadar uygulananlardan niteliksel bakımdan farklı bir uluslararası angajman düzeyini temsil edecektir.

Akar, S., & Erdoğan, M. M. (2019). Syrian refugees in Turkey and integration problem ahead. *Journal of International Migration and Integration / Revue de l'intégration et de la migration internationale*, 20(3), 925–940.

Atasü-Topcuoğlu, R. (2019). Syrian refugee entrepreneurship in Turkey: Integration and the use of immigrant capital in the informal economy. *Social Inclusion*, 7(4), 200–210.

Aygün, B., & Memişoğlu, F. (2021). Mültecilere yönelik yerel entegrasyon politikalarında çok düzeyli yönetim uygulamaları. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (60), 119–143.

Baban, F., İlcan, S., & Rygiel, K. (2017). Syrian refugees in Turkey: Pathways to precarity, differential inclusion, and negotiated citizenship rights. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 43(1), 41–57.

Bélanger, D., Ouellet, M., & Saraçoğlu, C. (2021). Syrian trajectories of exile in Lebanon and Turkey: Context of reception and social class. *Population, Space and Place*, 27(5), e2474.

Biehl, K. S., Açıkgöz, M., Benlisoy, Z. C. E., & İkizoğlu Erensü, A. (2026). Integration and multi-level governance in Turkey's small towns: An actor-centred analysis. *International Migration*, 64(3), e70163.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Temsilciliği. (t.y.). Mültecilerin hukuki statüsüne ilişkin sözleşme [Türkçe çeviri]. 11 Ağustos 2026 tarihinde erişildi: <https://www.unhcr.org/tr/media/multecilerin-hukuki-durumuna-iliskin-sozlesme-pdf>

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Temsilciliği. (t.y.). Mültecilerin hukuki statüsüne ilişkin sözleşme [Türkçe çeviri]. 11 Ağustos 2026 tarihinde erişildi: <https://www.unhcr.org/tr/media/multecilerin-hukuki-durumuna-iliskin-sozlesme-pdf>

Council of the European Union. (2004). Council Directive 2004/83/EC of 29 April 2004 on minimum standards for the qualification and status of third-country nationals or stateless persons as refugees or as persons who otherwise need international protection and the content of the protection granted. *Official Journal of the European Union*, L 304, 12–23.

Crisp, J. (2004). The local integration and local settlement of refugees: A conceptual and historical analysis (New Issues in Refugee Research, Working Paper No. 102). United Nations High Commissioner for Refugees, Geneva.

da Costa, R. (2006). Rights of refugees in the context of integration: Legal standards and recommendations (Legal and Protection Policy Research Series No. 12, POLAS/2006/02). United Nations High Commissioner for Refugees, Geneva.

Danış, D., & Dikmen, H. (2022). Türkiye'de göçmen ve mülteci entegrasyonu: Politikalar, uygulamalar ve zorluklar. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(Özel Sayı), 24–45.

Demirtaş-Milz, N. (2020). Dar gelirli konut alanlarında artan gündelik korku ve gerilimler: Sebep Suriyeli göçmenlerin varlığı mı, yoksa neoliberal kentsel politikaların etkileri mi? *Turkish Studies–Social Sciences*, 15(4), 1865–1885.

Dinçer, O. B., & Şahin-Mencütek, Z. (2025). Refugee return, reintegration, and citizenship practices in post-conflict Syria. *International Migration*, 63(1), e13379.

Duman, Y., & Coşkan, C. (2023). Locals' support for integration policies and asylum seekers' rights: Exploring a normative model of support for Syrians in Turkey. *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 23(3), 407–429.

European Commission (EC), Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations. (2021). Strategic mid-term evaluation of the Facility for Refugees in Turkey, 2016–2019/2020: Executive summary. European Commission, Brussels.

European Commission (EC). (2026). The Facility for Refugees in Turkey [Fact sheet]. European Commission, Brussels.

European Council on Refugees and Exiles. (2005). The way forward: Europe's role in the global refugee protection system: Towards the integration of refugees in Europe. European Council on Refugees and Exiles, Brussels.

European Parliament & Council of the European Union. (2011). Directive 2011/95/EU of 13 December 2011 on standards for the qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, for a uniform status for refugees or for persons eligible for subsidiary protection, and for the content of the protection granted (recast). Official Journal of the European Union, L 337, 9–26.

European Parliament & Council of the European Union. (2024). Regulation (EU) 2024/1347 of 14 May 2024 on standards for the qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, for a uniform status for refugees or for persons eligible for subsidiary protection and for the content of the protection granted, amending Council Directive 2003/109/EC and repealing Directive 2011/95/EU. Official Journal of the European Union, L 2024/1347.

Fielden, A. (2008). Local integration: An under-reported solution to protracted refugee situations (New Issues in Refugee Research, Research Paper No. 158). United Nations High Commissioner for Refugees, Geneva.

Güney, Ü. (2022). Syrian refugees between Turkish nationalism and citizenship. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 20(4), 519–532.

Hovil, L., & Maple, N. (2022). Local integration: A durable solution in need of restoration? *Refugee Survey Quarterly*, 41(2), 238–266.

İçduygu, A., & Nimer, M. (2020). The politics of return: Exploring the future of Syrian refugees in Jordan, Lebanon and Turkey. *Third World Quarterly*, 41(3), 415–433.

Imrie-Kuzu, D., & Özerdem, A. (2023). Keeping Syrian refugees in Turkey is not a good idea: A new concept of “reluctant local integration.” *Third World Quarterly*, 44(7), 1606–1624.

Jacobsen, K. (2001). The forgotten solution: Local integration for refugees in developing countries (New Issues in Refugee Research, Working Paper No. 45). United Nations High Commissioner for Refugees, Geneva.

Kaya, A. (2023). The local turn in migrant practices in Turkey: Syrians in Bursa. In J. P. Laine, D. Rauhut, & M. Gruber (Eds.), *Assessing the social impact of immigration in Europe: Renegotiating remoteness* (pp. 166–182). Edward Elgar Publishing.

Koyuncu, A. (2018). Misafirlikten vatandaşlığa Türkiye’de geçici koruma altındaki Suriyeliler. *Middle East Journal of Refugee Studies*, 3(2), 171–195.

Lloyd, A. T., Aksu Kargın, İ., Kurtoğlu, A., & Sirkeci, İ. (2025). Return of Syrians: Myth or reality. *Border Crossing*, 15(1), 33–53.

Mahia, R., de Arce, R., Koç, A. A., & Bölük, G. (2020). The short- and long-term impact of Syrian refugees on the Turkish economy: A simulation approach. *Turkish Studies*, 21(5), 661–683.

Maple, N., & Hovil, L. (2025). Durable solutions: To what and for whom? *Journal of Refugee Studies*, 38(1), 112–130.

Memişoğlu, F., & Yavçan, B. (2022). Beyond ideology - a comparative analysis of how local governance can expand national integration policy: the case of Syrian refugees in Istanbul. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 48(3), 503–523.

Norwegian Refugee Council, Danish Refugee Council, International Rescue Committee, & Save the Children. (2017). Joint NGO recommendations on durable solutions for the Global Compact on Refugees’ programme of action.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2018). Working together for local integration of migrants and refugees. OECD Publishing, Paris.

- Özçürümez, S., Hoxha, J., & İçduygu, A. (2021). Does social cohesion solve forced migration riddles? Troubled concepts and constrained practices in Turkey. *Migration Studies*, 9(3), 597–616.
- Özgören, Ç., Karataş-Özkan, M., Özbilgin, M., Kamaşak, R., Sayın, E., & Vassilopoulou, J. (2025). Refugee entrepreneurs: Typologies of emancipation and impact. *International Small Business Journal*, 43(9), 1097–1127. <https://centaur.reading.ac.uk/119685/>
- Rottmann, S., & Kaya, A. (2021). “We can’t integrate in Europe. We will pay a high price if we go there”: Culture, time and migration aspirations for Syrian refugees in Istanbul. *Journal of Refugee Studies*, 34(1), 474–490.
- Şahin-Mencütek, Z. (2021). Refugee community organisations: capabilities, interactions and limitations. *Third World Quarterly*, 42(1), 181–199.
- Şahin-Mencütek, Z., Gökalp-Aras, N. E., Kaya, A., & Rottmann, S. B. (2023). *Syrian refugees in Turkey: Between reception and integration (IMISCOE Research Series)*. Springer.
- Şimşek, D. (2020). Integration processes of Syrian refugees in Turkey: “Class-based integration.” *Journal of Refugee Studies*, 33(3), 537–554.
- Siviş, S. (2021). Integrating bottom-up into top-down: The role of local actors in labour market integration of Syrian refugees in Turkey. *International Migration*, 59(4), 190–206.
- Sönmez, Z. (2024). Young Syrians’ experiences of social integration in the Turkish city of Gaziantep. *Middle East Journal of Refugee Studies*, 9(2), 113–143.
- Tanrıkulu, F. (2021). The political economy of migration and integration: Effects of immigrants on the economy in Turkey. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 19(4), 364–377.
- Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2018). Uyum strateji belgesi ve ulusal eylem planı (2018–2023).
- Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. (2024). 2024–2028 Stratejik Planı.
- Türkiye Cumhuriyeti. (1961). Mültecilerin hukuki durumuna dair sözleşme. *Resmî Gazete* (Sayı: 10898).
- Türkiye Cumhuriyeti. (2013). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (Kanun No. 6458). *Resmî Gazete* (Sayı: 28615).
- Türkiye Cumhuriyeti. (2014). Geçici Koruma Yönetmeliği (Bakanlar Kurulu Kararı No. 2014/6883). *Resmî Gazete* (Sayı: 29153).
- Türkiye Cumhuriyeti. (2016). Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik (Bakanlar Kurulu Kararı No. 2016/8375). *Resmî Gazete* (Sayı: 29695).
- Türkiye Cumhuriyeti. (2025). Geçici Koruma Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik (Karar No. 10658). *Resmî Gazete* (Sayı: 33091).
- United Nations. (1951). Convention relating to the status of refugees. *United Nations Treaty Series*, 189, 137.
- United Nations (UN). (2018). *Global Compact on Refugees*. United Nations, New York.
- United Nations General Assembly (UNGA). (2016). *New York Declaration for Refugees and Migrants (A/RES/71/1)*. United Nations, New York.
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). (2002). *Global consultations on international protection/third track: Local integration (EC/GC/02/6)*. UNHCR, Geneva.
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). (2003). *Framework for durable solutions for refugees and persons of concern: DAR, development assistance for refugees; 4Rs, repatriation, reintegration, rehabilitation, reconstruction; DLI, development through local integration (EC/53/SC/INF.3)*. Core Group on Durable Solutions, UNHCR, Geneva.

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). (2003). Framework for durable solutions for refugees and persons of concern: DAR, development assistance for refugees; 4Rs, repatriation, reintegration, rehabilitation, reconstruction; DLI, development through local integration (EC/53/SC/INF.3). Core Group on Durable Solutions, UNHCR, Geneva.

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). (2005a). Conclusion No. 104 (LVI): Local integration. Executive Committee of the High Commissioner's Programme.

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). (2005b). Local integration and self-reliance (EC/55/SC/CRP.15; Standing Committee, 33rd meeting). UNHCR, Geneva.

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). (2024). Conclusion No. 117 (LXXV): Durable solutions and complementary pathways. Executive Committee of the High Commissioner's Programme.

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). (2025a). Durable solutions and complementary pathways, including implementation of the Executive Committee conclusion (EC/76/SC/CRP.12; Standing Committee, 93rd meeting). Executive Committee of the High Commissioner's Programme, Geneva.

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). (2025b). UNHCR guidelines on localization: Engaging and partnering with local and national actors (OG/2025/04). UNHCR, Geneva.

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), & International Council of Voluntary Agencies (ICVA). (2021). Local solutions for refugees: Key considerations. UNHCR and ICVA, Geneva.

Yıldız, A., & Uzgören, E. (2016). Limits to temporary protection: Non-camp Syrian refugees in İzmir, Turkey. *Journal of Southeast European and Black Sea Studies*, 16(2), 195–211.

Zihnioğlu, Ö., & Dalkıran, M. (2022). From social capital to social cohesion: Syrian refugees in Turkey and the role of NGOs as intermediaries. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 48(11), 2455–2472.